

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSTE INSTITUUT
EESTI KEELE OSAKOND

Reelia Kolk

VALJALA ERIPÄRANE SÕNAVARA

Bakalaureusetöö

Juhendaja professor Karl Pajusalu

TARTU 2019

Sisukord	
Sissejuhatus	3
1. Valjala kihelkonna ja selle nime päritolust	5
2. Saaremaa ja Valjala murdekeele uurijaid ja uurimusi.....	7
2.1. Ülevaade Saaremaa ja Valjala murde uurimisloost	7
2.2. Enn Koit Saaremaa murdekeele ja kohanimede uurijana	9
3. Valjala murrak ja keelekontaktid	11
3.1. Valjala murraku asendist.....	11
3.2. Valjala murdekontaktid.....	12
3.2.1. Valjala ja Pöide ühisjooned.....	12
3.2.2. Valjala ja Karja ühisjooned.....	13
3.2.3. Valjala ja Püha ühisjooned.....	14
4. Valjala eripärane sõnavara.....	15
4.1 Sõnavara analüüsimeetodid.....	15
4.2 Valjala eripärase sõnavara analüüs	15
4.2.1 Valjala eripärane sõnavara sõnaliigiti	15
4.2.1.1. Nimisõnad	15
4.2.1.1.1. Täendusrühmad	16
4.2.1.1.2. Vormiline eripära	17
4.2.1.2. Omadussõnad	19
4.2.1.2.1. Täendusrühmad	20
4.2.1.2.2. Vormiline eripära	20
4.2.1.3. Tegusõnad	22
4.2.1.3.1. Täendusrühmad	22
4.2.1.3.2. Vormiline eripära	23
4.2.1.4. Määrsõnad.....	24
4.2.1.4.1. Täendusrühmad	265
4.2.1.4.2. Vormiline eripära	26
4.2.2 Valjala eripärase sõnavara päritolu	28
Kokkuvõte	30
Kirjandus	32
Unique vocabulary of Valjala. Summary.....	35
Lisa. Valjala eripärase sõnavara koondtabel.....	37

SISSEJUHATUS

Valjala on ajalooline kihelkond Saaremaa idaosas, mille naabriteks on Põide, Jaani, Karja, Kaarma ja Püha kihelkond. Valjala on olnud ka Saare maakonnas omaette vald, mis liitus 2017. aastal Eesti omavalitsuste haldusreformi käigus naabervaldadega ühtseks Saaremaa vallaks.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida Valjala kihelkonna murraku eripärast sõnavara. Selle uurimisteema valisin, kuna olen Valjalas sündinud. Soovisin jätkata ka murdekursusel alustatud uurimust, et rohkem teada saada kodukoha ajaloost ning tutvuda sealse varem kasutusel olnud sõnavaraga.

Bakalaureusetöö üks eesmärk on teada saada, milliseid ühisjooni on Valjala murrakul naaberkihelkondade murdekeelega. Tähtsad on samuti järgnevad uurimusküsimused: Milline on Valjala eripärane sõnavara? Kuidas jaguneb sõnavara sõnaliigiti, mis on selle tähenduslikud ja vormilised eripärad? Milline on eripärase sõnavara päritolu?

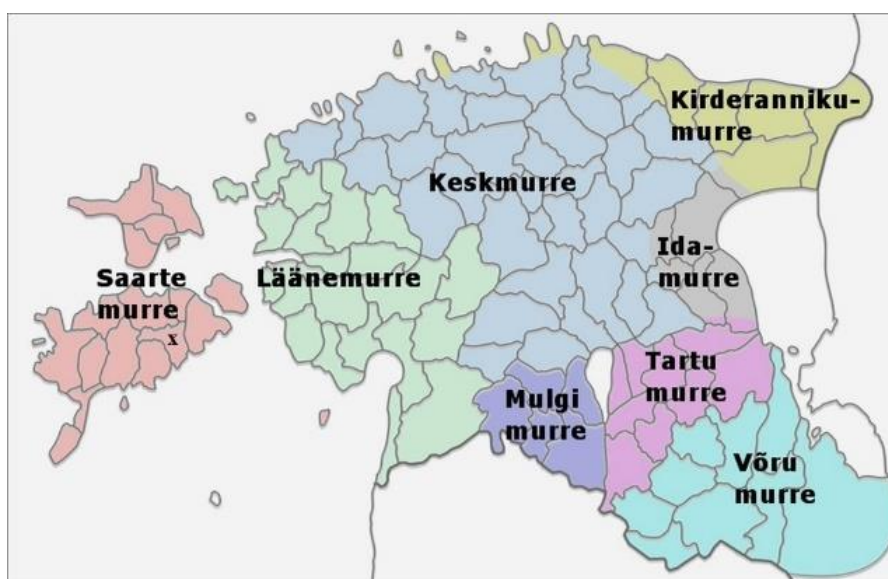
Valjala sõnavara uurin oma bakalaureusetöös, kasutades erinevaid sõnaraamatuid. Kõigepealt teen kindlaks sõnade tähenduse ning seejärel selgitan nende vormilist eripära ja päritolu. Sõnavara on valitud Eesti Keele Instituudi „Väikese murdesõnastiku“ (I 1982, II 1989) elektroonilisest andmebaasist. Töös analüüsivad sõnad on üles märgitud ainult Valjalas. Selliseid sõnu on kokku 212. Analüüsin neid sõnaliikide kaupa. Enne sõnavara analüüsi vaatlen lühidalt Saaremaa ja Valjala murdekeele varasemaid uurimusi.

Töö jaguneb neljaks peatükiks ning need omakorda alapeatükkideks. Esimene peatükk käsitleb Valjala kihelkonna ajalugu ning selle nimetuse päritolu. Teises peatükis teen ülevaate varasematest saarte murde ja Valjala murraku uurijatest ja uurimustest. Eraldi alapeatükis käsitlen Valjalast pärit murdeuurija Enn Koidu teadustöid. Kolmandas peatükis kirjeldan Valjala murraku asendit ja murdekontakte. Neljandas peatükis analüüsin Valjala eripärast sõnavara. Selleks tutvustan kõigepealt analüüsimeetodeid,

siis käsitlen sõnavara sõnaliigiti, tuues esile keskseid tähendusrühmi ja vormilist eripära ning seejärel selgitan eraldi alapeatükis sõnade päritolu. Töö lõpus on lisa, mis koondab tabeli kujul andmeid Valjala eripäraste sõnade kohta.

1. VALJALA KIHELKONNA JA SELLE NIME PÄRITOLUST

Valjala on kihelkond Saaremaal. Vanimates alamsaksakeelsetes allikates on seda nime kirja pandud erinevalt: 13. sajandi algul Waldia (linnus), 1234 Wolde-Karris (Valjala-Karja kaksikkihelkond). Valjala muinaskihelkonda kuuluski hilisem Karja kihelkond ja suur osa Püha kihelkonnast. Valjala maalinn oli Saaremaa tugevaimaid. Kihelkonnas olev kirik ehitati sinna peale saarlaste vallutamist 1227. aastal. Kirikukihelkonna nimi pärineb muinaskihelkonnalt, selle aluseks on arvatavasti isikunimi *Valdja* < **Valdija*, millele on lisandunud maa-ala osutav liide *-la*. 13. sajandi teisest poolest on pärit dokument saarlaste isikunimedele loeteluga ning seal on ära märgitud ka nimi *Valde* (Koit 1962: 230). Tähenduslikult saab seda võrrelda soome sõnaga *valtias* 'isand, valitseja'. (KNR: 724.)

Kaart 1. Eesti murdealad. (https://www.hm.ee/sites/default/files/eesti_murded.pdf)

x = Valjala kihelkond.

2. SAAREMAA JA VALJALA MURDEKEELE UURIJAID JA UURIMUSI

2.1. Ülevaade Saaremaa ja Valjala murde uurimisloost

Saaremaa rahvakeelt on kirja pandud alates 19. sajandi algusest. 1817. aastal asutati Kuressaare Eesti Selts, sellel oli arvatavasti suur murdematerjalide kogu. Seda kasutati ka Johann Heinrich Rosenplänteri ajakirjas „Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache“ (1813–1832) avaldatud kirjutistes. 19. sajandi esimesel poolel talletasid rahvakeelt ka Valjala pastor August Heinrich von Schmidt (1760–1836) ja tema poeg Friedrich August Heinrich von Schmidt, kes oli pastor Ansekülas (1785–1841), ning Püha pastor Peter Heinrich von Frei (1757–1833). (Lonn 2002: 503.)

Väga oluline roll eesti murrete uurimisel oli Haapsalust pärit Ferdinand Johann Wiedemannil. Aastal 1862 võttis ta ette oma teise suure murdeuurimisretke. Kõigepealt läks Wiedemann Hiiumaale ning sealt edasi Saaremaale. Murret kogus ta Karjas, Pühas, Kuressaares, Ansekülas, Jämajas, Kärjal ja Kihelkonnal. Läbi Muhu läks ta edasi Pärnu. Lisaks murrete häälikuliste erijoonte uurimisele tegi Wiedemann märkmeid ka oma eesti-saksa sõnaraamatu ning grammatika jaoks (Ariste 1973 : 50).

20. sajandi esimestel kümnenditel uurisid Saaremaa murdekeelt mitmed Saaremaalt pärit keeleteadlased. Tartu Ülikooli esimene eesti keele professor oli Jaani kihelkonnast pärit Jaan Jõgever (1860–1924), kelle märkmed Kaarmalt, Valjalast, Jaanist ja Pöidelt on praegugi tallel Emakeele Seltsi murdearhiivis. Jõgever on ka avaldatud Eesti Kirjanduses artikli „Mõned murde iseärasused Saaremaa Jaani kihelkonna keelemurdes“ (1909).

Keeleuendaja ja luuletaja Villem Grünthal-Ridala (1885–1942), kes töötas pikka aega Helsingi ülikoolis eesti keele lektorina, oli pärit Muhust. Tema käis kahe suve jooksul läbi Saaremaa kihelkonnad ning nende uurimisretkede põhjal avaldas ajakirjas Eesti Kirjandus artikli „Aruanne murde uurimiste üle Saaremaal“ (1910). Selles esitas ta

Saaremaa eri piirkondade murdepruuki, kirjeldas saarerahva elulaadi ja inimesi. (Lonn 2002: 504.)

Tuntuim Eesti keeleuendaja Johannes Aavik (1880–1973), kes oli pärit Saaremaalt Randvere külast, kogus samuti kodukandi murdekeelt. Aavik koostas ka murdekogumisjuhendi, mille avaldas 1913. aastal ajakirjas Eesti Kirjandus, see ilmus ka eraldi trükisena „Üleskutse ja juhatus Eesti rahvakeele sõnade korjamiseks” (Aavik 1913). 1920. aastal andis Aavik välja raamatu „Rahvamurded ja kirjakeel: Õigekeelsuse kysimus rahvamurdes ja kirjakeeles”, milles kõrvutas murdeid kujuneva eesti kirjakeelega (Aavik 1920). 1923. aastal avaldas Aavik käsiraamatu saarlastele „Saaremaa keel ja kirjakeel: Käsiraamat kirjakeele omandamiseks saaremaalastele”. Selles teoses käsitles ta Saaremaa murdekeele ja kirjakeele erinevusi ning sarnasusi.

Kihelkonna kihelkonnast Lahetaguselt oli pärit Mihkel Toomse, Tartu Ülikooli eesti keele professor aastatel 1941–1944. Toomse kirjutas Tartu Ülikooli üliõpilasena kodusest Kihelkonna murrakust, täpsemalt selle konsonantidest ja vokaalidest, uurimistööd „Kihelkonna khk. Konsonantism“ ja „Kihelkonna khk. Vokalism“ (1926). Samal ajal teine TÜ üliõpilasest Emakeele Seltsi stipendiaat Bernhard Vahi koostas Valjala murrakust uurimuse „Valjala murde peajooned“ (1926) ning naaberkihelkondade Jaani ja Pöide murrakust töö „Pikkade vokaalide diftongeerumise piirjoon Jaani ja Pöide kihelkonnas Saaremaal“. (Lonn 2002)

Saaremaa murrakute ülevaateid on koostatud ka pärast Teist maailmasõda. Pöide kihelkonnast pärit TÜ professor ja akadeemik Juhan Peegel (1919–2007) on avaldanud mh uurimusi eesti rahvakeele ja rahvaluulekeele ajaloost. Saaremaa murde uurimise jaoks on tähtis Peegli uurimus „Pöide murrak (häälikulooline ülevaade)“ (1955–56). Püsiva väärtusega on ka Valjala kihelkonnast pärit keeleteadlase Enn Koidu (1916–1969) murdeuurimused (vt järgnevast alapeatükist). Teenekas Saaremaa murdekeele uurija on Kihelkonna kihelkonnast pärit Ellen Niit, kes on vaadelnud Mustjala murdekeelt (1985), Saaremaa murrakute hääldest (nt „Saaremaa ja Muhu murde esisilbi vokaalid“ (2006)) ja olnud raamatu „Saarte murde tekstid“ (Lonn, Niit 2002) kaasautor. Saaremaa murdeid ja nende uurimislugu on käsitlenud ka Varje Lonn (1983, 2002 jm). Saaremaa kohanimedest

on teinud põhjalikud monograafilised uurimused Marja Kallasmaa (1996, 2000). Temalt pärinebki põhjalikem Valjala kohanimedede käsitus.

2.2. Enn Koit Saaremaa murdekeele ja kohanimedede uurijana

Enn (Ernst Johannes) Koit sündis 9. juulil 1914 Saaremaal Valjala kihelkonnas Kalju külas, suri 6. augustil 1969 Viljandis. Keskkhariduse omandas Koit Saaremaa Ühisgümnaasiumis. 1934. aastal hakkas ta õppima Tartu Ülikoolis eesti keelt ja kirjandust, olles eriti huvitatud eesti murretest. Ülikooli lõpetas ta 1940. aastal ning asus seejärel tööle emakeele õpetajana Lihula Keskkoolis. Seejärel töötas Koit 16 aastat eesti keele ja kirjanduse õpetajana Viljandi I Keskkoolis. Kutsetöö kõrval kaitses Enn Koit kandidaadiväitekirja „Kihelkonna murraku keeleajalooline ülevaade“ ning omandas 1959. aastal filoloogiakandidaadi kraadi. 1960. aastast alustas Enn Koit tööd Tartu Riiklikus Ülikoolis eesti keele õppejõuna. Ta pidas loenguid kaasaegsest eesti keele süntaksist, tuletusõpetusest, dialektoloogiast ja eesti keele õpetamise meetodikast. Lisaks juhendas ta üliõpilaste pedagoogilist praktikat, murdepraktikat ja diplomitöid. (Kask 1970: 296–297)

Enn Koit tundis juba üliõpilasena suurt huvi kodumurde vastu. 1938. aastal alustas ta Valjalas murdeainese kogumist ning jätkas seda tööd ka Kihelkonnal, selle välitöö põhjal koostas ta oma magistritöö „Kihelkonna murde häälikulugu“ (1940). Hiljem täiendas ta seda uurimust ja kaitses selle kandidaaditööna (1959). Väitekirja teemal on Koit peale autoreferaadi avaldanud veel artiklid „Jooni Kihelkonna murraku sõnavarast“ (1957) ja „Jooni Kihelkonna murrakust“ (1958). Saaremaa murdekeelt on ta käsitlenud ka uurimustes „Saaremaa murde sugemeid Johannes Aaviku keelearendustegevuses“ (1939), „Eesti keel ja saarte murre J. W. L. Luce kajastuses“ (1963a) ning „Eitus saarte murdes“ (1963b).

Oma doktoritöö kavatses Enn Koit kirjutada Saaremaa kohanimedest. Trükkis jõudis ta kohanimedede kohta avaldada artiklid „Valjala kohanimesid“ (1962), mis käsitleb nii

külanimesid kui ka ka Valjala ümbruse muude asustuskeskuste ja objektide nimesid, „Saaremaa kohanimed“ (1966) ja „*selg ja salu* Saaremaa liitsõnalistes kohanimedes“ (1967). Koit võttis aktiivselt osa ka Emakeele Seltsi tegevusest, pidades seal ka Saaremaa-teemalisi ettekandeid. Tema teadlasete katkestas järsult raske haigus, keelelist uurimistööd püüdis ta jätkata surmani. Enn Koit on jäänud üheks tähtsamaks Saaremaa murdekeele ja kohanimede uurijaks. (Kask 1970: 297–298)

3. VALJALA MURRAK JA KEELEKONTAKTID

3.1. Valjala murraku asendist

Valjala kihelkond kuulub saarte murde Saaremaa murrakute hulka. Saarte murde omapära üks põhjusi on ajaloolised kontaktid rootslaste ja rootsi keelega, mille tulemusena on Saaremaal ning ka Hiiumaal kujunenud eripärane intonatsioon ja oma vokaalisüsteem, mille tuntumaid muutusi on *õ* asemel *ö* hääldamine (Niit, Hennoste 2009: 128).

Saaremaa murrakud jagatakse Lääne- ja Ida-Saaremaa rühmaks. Valjala murrak kuulub Ida-Saaremaa rühma koos Kärla, Kaarma, Karja, Jaani ja Pöide murrakuga. Ida-Saaremaa murrakute erijoondeks on pikkade madalate vokaalide diftongistumine (*sear* 'säär', *moa* 'maa', *j*-i kadu tagavokaalide vahel (*aama* 'ajama') jm (Niit, Hennoste 2009: 132).

Valjala murrakule on veel omane tugeva ja nõrgaastme vormides esinev *oh* ja *uh* vaheldus, nt *koht* : *kuha*. Leidub juhtumeid, kus *ne*-liitega moodustatud noomenid käänduvad *tse*-tüveliselt: *kolne* : *koltse*, *s*-liitega noomenid *kse*-tüveliselt: *üüges* : *üükse*. Pluurali partitiivis on *si*-tunnus: *kukkesi*, *söbasi*, *peresi*. Käändelõppudes on helilise konsonandi järel *-t*: *soont*, *tüdart*, *pialt*. Säilinud on algupärane geminaat: *apu*, *vikat*. (Lonn, Niit 2002: 62.)

Sõnavaraliselt kuulub Valjala kokku teiste Saaremaa murrakutega (vt Krikmann, Pajusalu 2000), kuid on ka mitmeid omapäraseid sõnu ja sõnavorme, mida käsitlen järgnevas töö osades. VMSi andmetel esineb Valjalas kokku 212 sõna, mida ei ole üles märgitud teistest eesti murrakutest.

3.2. Valjala murdekontaktid

Valjala kuulub Ida-Saaremaa rühma koos Kärla (Kär), Kaarma (Kaa), Püha (Pha), Karja (Krk), Jaani (Jaa) ja Pöidega (Pöi). Võrreldes Lääne-Saaremaa murrakutega on neis vähem omapära. Kesk-Saaremaa murrakutes on palju üldsaartemurdelisi jooni, kuid esineb ka läänepoolseid jooni. Ida-Saaremaa murrakuteks kitsamalt peetakse Pöide ja Jaani kihelkonna murdekeelt, mis on lähedased Muhu saare murrakule. (Lonn, Niit 2002: 62). Siiski asub Valjala Kesk- ja Ida-Saaremaa murrakurühma piiril ning selles on mitmeid ühisjooni ka Pöide murrakuga.

Järgnevalt annan ülevaate Valjala ja selle naaberkihelkondade ühisjoontest, keskendudes eripärasele ühissõnavarale VMSi andmebaasi põhjal.

3.2.1. Valjala ja Pöide ühisjooned

Valjalal ja Pöidel on ühisjooni igal keeletasandil: nii häälduses, grammatikas kui ka sõnavaras. Näiteks on Pöides levinud pikkade ja madalate vokaalide ning õ diftongistumine. Võib märkida, et sõnuti ulatub diftongistumine ka Valjalga (Lonn, Niit 2002: 62). Mõlemas piirkonnas leiab liitsõnas *s*-i täiendsõna lõpust: VII *kivesaid*, Pha, Pöi *karjasmaa*, *jaanistuli* ning vokaliseeruda võib *n*: *muuk* 'munk, nudi' (Niit 2002: 473). Silbilõpuline sulghäälik on helilise kaashääliku ees nõrgas astmes, kuid mõnes muutevormis võib esineda ka tugev klusiil. Eriti juhtub seda osastavas käändes: *latva*, *kapja* (Niit 2002: 472). Sõnade muutmisel võib tagavokaalide vahelt *j* kaduda, seda aga ei leidu kõigis sõnades. Mõlemas murrakus on veel levinud väljend *ma aa* 'ma ajan' (Niit 2002: 475). Ilmneb ka muutust *e > ä*: VII *ädal* 'edel', Pöi *äbausk* ja *oo* ja *uu* vaheldust: Pöi *silma muundaja*, VII *suutumaks* 'sootumaks', viimane on ajalooliselt esmane vorm (Niit 2002: 477–479).

„Väikese murdesõnastiku“ andmetel esinevad ainult Valjalas ja Pöides 22 sõna. Nende hulgas on linnunimetus *kodiräästas* 'hallrästas' ja *solgiööbik* 'rästas', kalanimetus

emakala 'kiviluts', putukanimetus *korpmassakas* 'põrnikas', taimenimetus *marivarikad* 'pl põldmarjad' ja puunimetus *piippuu* 'pooppuu'. Lisaks esines mitmeid muid nimisõnu: *rabi* 'tragi', *ralin* 'helin', *tollus* 'tobu', *tõeted (tööted)* 'pl kivitõke', *värded* 'pl vallaslaps'.

VMSi andmebaasis on ka sõnu, mida kasutatakse mõlemas murrakus samas eripärasel tähenduses. Näiteks verbi *pendama* 'turduma' kasutatakse mõlemal pool nii tähenduses 'niiskusest paisuma, selle tulemusel vettpidavaks muutuma (puunõude kohta)' kui ka 'priskeks, turraks muutuma'. Sarnase kasutusega on ka *periseauk* 'unkaauk, õlg- või roogkatuse kelba ülaosa ja harja vahel paiknev kolmnurkne ava', *pintsund* 'nud-part pehmeks läinud', *riivekala* 'triivvõrguga püütud'. Esineb ka ühine omapärane omadussõna *töömsene (töömpsene)* 'pärmine'.

Ühised tegusõnad on *päkkama* 'katust tasandama', *säuhkima* 'sähvima', *vititsevad* 'vidistavad'. Tegusõnade puhul ilmneb aga ka tähenduse eriarenguid, näiteks sõna *lättima* tähendab Valjalas 'mätsima, pätsima', Pöides aga 'norutama, ringi lonkima', *nollima* Valjalas 'norutama, pettumust tundma', Pöides aga 'jõlkuma, hulkuma'.

2.2.2. Valjala ja Karja ühisjooned

Valjala ja Karja vahel leidub ühisjooni vähem kui Valjala ja Pöide vahel. Karjal on tugevamad seosed Põhja-Saaremaa kihelkondadega (Mustjala, Jaani) ning sarnasusi ka Lääne-Saaremaa murrakutega, näiteks Kihelkonna kihelkonnaga.

Häälikulistest Valjala ja Karja ühisjoontest saab esile tuua nõrgaastmelise silbilõpulise sulghääliku nõrgenemise helilise kaashääliku ees; samas tugev klusiil võib esineda ka nimetavas, nt Krj *latv*, Vll *ritv*. Sõnuti tuleb esile küll eriarenguid, nt Karjas ja Valjalas on nimetav *ader*, omastav ja osastav *adra*, Pöides on aga algvorm vokaalikaoline: *adr*. (Niit 2002: 472.)

Üksnes Valjala ja Karja murrakus esinevaid sõnu on „Väikese murdesõnastiku“ andmebaasis ainult 5. Nende hulgas on üks ühine tegusõna: *sigatama* 'sigu kutsuma',

kaks omadussõna: *armis* 'armiline', *kode* 'lohakas' ja kaks määrsõna: *kihvakile* 'viltu', *utakile* 'hatule'.

3.2.3. Valjala ja Püha ühisjooned

Valjala ja Püha kihelkonna vaheline seos on samuti nõrgem kui Valjala ja Põide vahel, Püha on tugevamalt seotud Kaarma ja Kärлага. Ometi leidub ka mitmeid ühisjooni, need on aga enamasti laiemal levikuga. Näiteks ei ole sõna algul tavaliselt konsonantühendit: *kr, pr, tr* > *r*, *kl, pl* > *l*, *kv* > *v*, *ts* > *s*: Pha VII *reima* 'treima' (Lonn, Niit 2002: 11). Liitsõnade täiendosise lõpus esineb sekundaarset *s*-i: Pha *kivisaid* ~ VII *kivesaid*, Pha *karjasmaa*, *küinasprei* 'küünarnukk' (Niit 2002 : 473). Esile saab tuua samuti *n*-i vokaliseerumise: *roogas* : *rooka* 'ronk', mis on levinud ka Pühas (Niit 2002: 474). Üksiksõnuti on *aa* diftongistunud: *koa* 'ka' (Niit 2002: 479).

„Väikese murdesõnastiku“ andmetel esineb ainult Valjalas ja Pühas 14 ühist sõna. Nende hulgas on taimenimed: *lipud* 'pl lipurohi, kassitapp', *maarmaks* 'magesõstar'; nimisõnadest veel *aatavammus* 'endisaegne naiste kampsun', *ihnakäi* 'kore käiakivi', *kostlane* 'koskel' *luonu* 'teat supp', *periseauk* 'ungas', *räpak(as)* 'padrik', *sarikmüts* 'peakate', *seletsid* 'pl kaevurake', *viirustükk* 'viirastus'. Leidub ka kaks tegusõna: *pintsutama* 'väntsutama', *rohitlema* 'rohitsema', ning üks määrsõna: *oominguti* 'hommikuti'.

4. VALJALA ERIPÄRANE SÕNAVARA

4.1. Sõnavara analüüsimeetodid

Analüüsitavad 212 üksnes Valjalas esinevat sõna pärinevad Eesti Keele Instituudi „Väikese murdesõnastiku“ (VMS) elektroonilisest andmebaasist. Sõnade tähendusi ja kasutust on täpsustatud „Eesti murrete sõnaraamatu“ (EMS) trükis ilmunud vihikute põhjal (1–29, *a-nälpsama*) ning alates *o*-tähega algavatest sõnadest Eesti Keele Instituudis talletatava Valjala sõnavara Wiedemanni sedelkogu abil. Sõnade tähenduse täiendaval uurimisel on lisaks kasutatud „Eesti keele seletavat sõnaraamatut“ (EKSS), sõnade päritolu on täpsustatud „Eesti etümoloogiasõnaraamatu“ (EES) ja soome keele etümoloogiasõnaraamatu „Suomen sanojen alkuperä“ (SSA), kohanimedega seotult ka „Eesti kohanimeraamatu“ (KNR) andmetega. Neid sõnu analüüsitakse sõnaliigiti tähendusliku ja vormilise eripära alusel; jälgitud on samuti tüvede päritolu. Sõnaraamatute ja -kogude andmeid koondab sõnuti lisas esitatud ülevaatlik tabel.

4.2. Valjala eripärase sõnavara analüüs

4.2.1. Valjala eripärane sõnavara sõnaliigiti

4.2.1.1. Nimisõnad

Analüüsitud 212 sõna hulgas oli 78 nimisõna. Nende hulgas oli palju piltlike sõnu, mis väljendasid nii inimeste kui ka lindude ja loomade välimust ja omadusi. Esile tuli ka piltlike taimenimetusi ning mitmesuguseid deskriptiivseid sõnu.

VMSi andmebaasi järgi esinevad ainult Valjalas järgmised nimisõnad:

alu 'madal koht', *atud* 'pl tutkas (*att* 'narmas, narmake')', *isin* 'sisin', *itthabe* 'kikkhabe',
joobija 'joodik', *jupsatus* 'nõksatus', *jõeemand* 'mustrastas', *jõeump* 'hüüp', *jõgra*
'ioga', *kehkvei* 'kergats', *kibesti* 'kiviküna', *koerapersekommel* 'lõhnav kummel', *kobra*
'takjas', *kottnapper* 'pöial', *kuli* 'kuljus', *käopätid* 'kaunis kuldking', *köits* 'keretäis',
köps 'keps', *kükand* 'tüütu olend', *lahekull* 'roo-loorkull', *liimrohi* 'vesihein',
luudevalurohi 'luuvalurohi', *maisitikas* 'maipõrnikas', *merekakk* 'merivarblane',
merenirud 'tuttpütt', *metskiitsakas* 'harakas', *nilbutis* 'ripats', *nire* 'virin', *oomikutäht*
'koidutäht', *pepuliu* 'peoleo', *persu* 'tuttpütt', *piku* 'notsu', *pillikapart* 'piilpart',
pommpätakad 'pl riidest suss', *puka* 'kondine loom', *purtsam-partsam* 'lohakas inimene',
putkpätid 'pl riidest jalats', *päie* 'päike', *randakas* 'oks, ront', *rinsakas* 'kaabakas',
ritsviires 'viires', *rookana* 'rooruik', *roosakas* 'roosk', *rous* 'mingi kala', *rästikas*
'rästik', *räts* 'pealetükkiv laps', *rödin* 'loba', *röök* 'kandam', *rööstatus* 'röögatus',
röötsmagu 'paksmagu', *sepavaja* 'sepapaja', *sigalik* 'sisalik', *sillud* 'pl jalgrada',
sitapomm 'sitasitikas', *soil* 'soider (kinnikülmunud koht)', *solksatus* 'sulpsatus',
säänikad 'pl säänikael', *tagupool* 'tagumik', *tehn* 'kaelaehe', *tutikas* 'liblikas', *tilltöök*
'punajalg-tilder', *tuigerdis* 'tuikuja, tuigerdades käija', *tuigus* 'aeglane inimene', *tuterdis*
'tuulispask', *tutikas* 'ööliblikas', *tuulekask* 'tuulepesa', *töödu* 'mingi kala', *uinakas*
'unine inimene', *uinus* 'uinak', *vahetis* 'vahetus', *varesetahk* 'kihilise struktuuriga kivim,
gneiss', *viilköht* 'kilu; räim', *vingeldis* 'vingerdis', *vingutis* 'vahend sea nina
sulgemiseks', *vängerdis* 'vänderdis, lohakalt käija', *örned* 'pl pisarad', *ütsa* 'siga'.

4.2.1.1.1. Täendusrühmad

Eraldi suuremate tähendusrühmadena saab välja tuua linnu-, looma- ja taimenimetused ning inimest iseloomustavad piltlikud sõnad.

Valjalale eriomased on järgnevad linnunimetused: *atud* 'pl tutkas', *jõeemand* 'mustrastas', *jõeump* 'hüüp', *lahekull* 'roo-loorkull', *merenirud* 'pl tuttpütt', *metskiitsakas* 'harakas', *pepuliu* 'peoleo', *persu* 'tuttpütt', *pillikapart* 'piilpart', *ritsviires* 'viires', *rookana* 'rooruik', *tilltöök* 'punajalg-tilder'. Nende nimede hulgas on enamasti piltlikud liitsõnad. Linnu välimust iseloomustavad *atud* (tutka isaslindude pesitsusaegne

sulgkrae meenutab narmaid), *persu* (tuttpütt istub perse peal); linnu häälitsemisest lähtuvad nimetused *pepuliu* 'peoleo' ja *tilltöök* 'punajalg-tilder'.

Omapäraseid on Valjalas järgnevad looma-, kala- ja putukanimetused: *maisitikas* 'maipõrnikas', *piku* 'notsu', *puka* 'kondine loom', *rous* 'mingi kala', *rästikas* 'rästik', *sigalik* 'sisalik', *sitapomm* 'sitasitikas', *tutikas* 'tubrik, ööliblikas', *töödu* 'mingi kala', *viilköht* 'kilu; räim', *ütsa* 'siga'. Siin on välimust markeerivaid sõnu, nt *puka* 'kondine loom', *viilköht* 'kilu; räim' (kala terava kõhualuse järgi), ja looma kutsumishüüust lähtuvaid nimetusi, nagu *ütsa* 'siga'.

Esineb ka omapäraseid taimenimetusi: *koerapersekommel* 'lõhnav kummel', *käopätid* 'pl kaunis kuldking', *liimrohi* 'vesihein', *luudevalurohi* 'luuvalurohi', *kobra* 'takjas'. Need on valdavalt taime omadusi osutavad liitsõnad.

Inimest iseloomustavad piltlikud, enamasti halvustavad sõnad olid nt *rinsakas* 'kaabakas', *räts* 'pealetükkiv laps', *röötsmagu* 'paksmagu', *uinakas* 'unine inimene', *vängerdis* 'vänderdis, lohakalt käija'.

Eripäraste sõnade hulgas leidub veel mitmeid deskriptiivsõnu: *isin* 'sisin', *jupsatus* 'nõksatus', *köits* 'keretäis', *nire* 'virin', *rödin* 'loba', *jõgra* 'soga' jm.

4.2.1.1.2. Vormiline eripära

Eristuvad kolm suuremat rühma: lihttüved, tuletised ja liitsõnad.

Lihttüved

atud 'pl tutkas' (**hattu* > *atu*- 'narmas', sõnaalgulise *h* kadu); *isin* 'sisin' (sõna alguses *s* > \emptyset); *kuli* 'kuljus, kulin' (sõna lõpus *n* > \emptyset); *köps* 'keps' (esisilbis *e* > *ö*); *köits* 'keretäis'; *päie* 'päike' (ajalooline **ke*-tuletis tõlgendatud ilmselt lihttüvena ja siis nõrgaastmeline vorm üldistunud: *päige*- > *päie*); *räts* 'pealetükkiv laps (*räts* ka sügelised, ilmselt **kratsi*- > *kräts* > *räts*); *rödin* 'loba'; *röök* 'kandam'; *nire* 'virin', *soil* 'soider (kinni külmunud koht)'; *tehn* 'kaelaehe'; *örned* 'pisarad' (ilmselt esisilbis *e* > *ö*); *kobra* 'takjas'.

Nähtavasti võib lihttüvede hulka liigitada ka *a*-lõpulised *puka* 'kondine loom' ja *ütsa* 'siga' (algselt hüüdsõna, kus esisilbis *u* > *ü*).

Lihttüvede hulgas on mitmeid häälikulise eriarenguga, ajalooliselt laiema levikuga tüvesid, samuti ka omapäraseid deskriptiivtüvesid.

Tuletised

Tuletamine on produktiivne omapärase nimisõnade moodustamise viis. Sagedased on liited *-kas*, *-is* ja *-us*:

-kas liitub noomeni lihttüvele: *randakas* 'oks, ront', *rinsakas* 'kaabakas', *roosakas* 'roosk', *rästikas* 'rästik', *tutikas* 'ööliblikas', *uinakas* 'unine inimene'.

-is on produktiivne verbitüvest noomeni tuletamisel: *nilbutis* 'ripats', *tuigerdis* 'tuikuja, tuigerdades käija', *tuterdis* 'tuulispask', *vahetis* 'vahetus', *vingeldis* 'vingeldama', *vingutis* 'vahend sea nina sulgemiseks', *vängerdis* 'vänderdis, lohakalt käija'.

-us moodustab samuti deverbaale: *jupsitus* 'nõksatus', *röösatus* 'mõiratus', *solksatus* 'sulpsatus', *tuigus* 'aeglane inimene', *uinus* 'uinak'.

-u abil tuletatakse deminutiivseid sõnu: *alu* 'madal koht', *persu* 'tuttpütt', *piku* 'notsu'.

Ühel korral ilmneb veel mitu erinevat liidet:

-elme-: *tühelmed* 'looma kere, tühe';

-ja: *joobija* 'joodik';

-lik: *sigalik* 'sisalik';

-nd: *kükand* 'tüütu olend';

-sk: *ummusk* 'kõhukinnisus';

-sti: *kibesti* 'kiviküna'.

Liitsõnad

Soositud omapäraste nimisõnade saamise viis on Valjalas liitsõnamoodustus:

itthabe 'kikkhabe', *kehkvei* 'kehkadivei, kergats', *koerapersekommel* 'lõhnav kummel', *kottnapper* 'pöial', *lahekull* 'roo-loorkull', *liimrohi* 'vesihein', *luudevalurohi* 'luuvalurohi', *maisitikas* 'maipõrnikas', *merekk* 'merivarblane', *merenirud* 'pl tuttpütt', *metskiitsakas* 'harakas', *oomikutäht* 'koidutäht', *pepuliu* 'peoleo', *pillikapart* 'piilpart', *ritsviires* 'viires', *pommpätakad* 'riidest sussid', *purtsam-partsam* 'lohakas inimene', *putkpätid* 'pl riidest jalats', *röötsmagu* 'paksmagu', *sepavaja* 'sepapaja', *sitapomm* 'sitasitikas', *tagupool* 'tagumik', *tilltöök* 'punajalg-tilder', *tuulekask* 'tuulepesa', *varesetahk* 'kihilise struktuuriga kivim, gneiss', *viilköht* 'kilu; räim'.

Liitsõnade moodustamisel on ühtviisi produktiivsed nii esiosise nominatiivne liitumine (nt *itthabe* 'kikkhabe', *kottnapper* 'pöial', *liimrohi* 'vesihein', *metskiitsakas* 'harakas') kui ka genitiivne liitumine (nt *lahekull* 'roo-loorkull', *merekk* 'merivarblane', *pillikapart* 'piilpart', *tuulekask* 'tuulepesa').

Mõned liitsõnad on lühenenud ja nende osised on kaotanud iseseisva tähenduse: *kehkvei* 'kehkadivei, kergats', *pepuliu* 'peoleo', *tilltöök* 'punajalg-tilder'.

Deskriptiivse paarissõnana on moodustatud *purtsam-partsam* 'lohakas inimene'.

4.2.1.2. Omadussõnad

Analüüsitud 212 sõna hulgas on 37 omadussõna. Nende seas on inimesi, loomi, asju/esemeid ja kohti iseloomustavaid sõnu ning ka mahtu ja määra väljendavaid sõnu.

VMSi andmebaasi järgi esinevad ainult Valjalas järgmised omadussõnad:

audujas 'haudjas, (lämmatavalt) soe', *eldenes* 'heldene', *kentur* 'imelik, veider', *kollakane* 'külmunud', *kolutu* 'inetu', *lapelikud* 'pl lapilised', *logeldi* 'lohakas', *lõmps* 'habras', *notiline* 'tombuline', *nükklik* 'konarlik', *ohtjas* 'hõre (riidest)', *pojukas* 'rabe', *puigas* 'jõuline', *pulline* 'mulliline', *pütiline* 'pütitait mahutav', *rakune* 'ämbrine

(ämbrisuurune)', *raplik* 'rapetega koos olev', *riigine* 'kriidiline', *ruaglik* 'raaglik', *ruane* 'roane (söögine)', *ruudiline* 'pruudi seisuses', *rängaline* 'prügine', *räsalik* 'räsas olev (sassis okstega)', *sekiline* 'kotiline, kotitais', *söhne* 'sihuke', *tasanlik* 'tasane', *teljene* 'tõlkjane', *tiheline* 'sagedane', *tihine* 'sagedane', *tummikas* 'tuumakas', *tuusis* 'närviline', *tökardine* 'tökatine', *uhmune* 'ähmane', *vaabane* 'vaabaga koos', *veeris-veerev*, *vingeline* 'loogeline'.

4.2.1.2.1. Täendusrühmad

Eraldi suurema tähendusrühmana saab välja tuua inimest iseloomustavad nimetused: *kentur* 'imelik, veider', *kolutu* 'inetu', *logeldi* 'lohakas', *puigas* 'jõuline', *ruudiline* 'pruudi seisuses', *tuusis* 'närviline'.

Esineb samuti rohkesti asju/esemeid iseloomustavad sõnu: *lapelikud* 'pl lapilised', *lõmps* 'habras', *notiline* 'tombuline', *nükklik* 'konarlik', *ohtjas* 'hõre (riidest)', *pojukas* 'rabe', *pulline* 'mulliline', *tummikas* 'tuumakas', *tökardine* 'tökatine'.

Omapäraste omadussõnade hulgas on ka mahtu ja määra väljendavaid sõnu: *pütiline* 'pütitait mahutav', *rakune* 'ämbrine (ämbrisuurune)', *sekiline* 'kotiline, kotitais'.

4.2.1.2.2. Vormiline eripära

Omadussõnade hulgas on omapäraseid lihttüvesid vähe ja liitomadussõnu ei esinenud üldse, tavaliseimad olid tuletised.

Lihttüved

Esineb ainult üks adjektiivne lihttüvi: *lõmps* 'habras'.

Tuletised

Omadussõna tuletistest on kõige produktiivsemad *-ne*, *-line* ja *-lik*:

-ne tuletab adjektiivse noomenitüvedest: *kollakane* 'külmunud' (< *kollak*, *-a*), *pulline* 'mulliline', *rakune* 'ämbrine (ämbri suurune)', *riigine* 'kriidiline', *ruane* 'roane (söögine)', *tihine* 'sagedane', *teljene* 'tõlkjane', *tökardine* 'tökatine', *uhmune* 'ähmane', *vaabane* 'vaabaga koos'. *ne*-liiteline on ka proadjektiiv *sõhne* 'sihuke'.

Sõnas *eldenes* 'heldene' võib *-s* olla pärit kunagisest possessiivsufiksist.

-line tuletab samuti adjektiivse noomenitüvedest: *notiline* 'tombuline', *pütiline* 'pütitait mahutav', *ruudiline* 'pruudi seisuses', *rängaline* 'prügine', *sekiline* 'kotiline, kotitais', *tiheline* 'sagedane', *vingeline* 'loogeline'.

-lik on adjektiiviliide, mis võib liituda nii tüvevokaalile kui ka *-konsonandile*: *lapelikud* 'pl lapilised', *nüklik* 'konarlik', *raplik* 'rapetega koos olev', *ruaglik* 'raaglik', *räsalik* 'räsas olev (sassis okstega)', *tasalik* 'tasane'.

-kas võib lisaks nimisõnadele tuletada mõnikord omapäraseid omadussõnu: *pojukas* 'rabe', *tummikas* 'tuumakas'.

-jas ja *-as* esinesid samuti omapärastes adjektiivides: *audujas* 'haudjas, (lämmatavalt) soe', *ohtjas* 'hõre (riidest)', *puigas* 'jõuline'.

Ühel korral esines Valjala eripärastes omadussõnades veel mitu liidet:

-(l)di: *logeldi* 'lohakas';

-li: *kärbali* 'korbane (puukoorest)';

-ur: *kentur* 'imelik, veider';

-tu: *kolutu* 'inetu'.

s-liitega moodustatud liitsõna täiendosad, nagu *veeris-* 'veerev', on iseloomulikud Valjalale ja selle naabermurrakutele (vt 3.2.3.). Inessiivi lõpule vastav *-s* esines sõnas *tuusis* 'närviline'.

4.2.1.3. Tegusõnad

Analüüsitud 212 sõna hulgas oli 48 tegusõna. Nende hulgas oli palju deskriptiivseid sõnu ja omapäraseid tuletusliidetega moodustatud verbe.

VMSi andmebaasi järgi esinevad ainult Valjalas järgmised tegusõnad:

kenutama 'ehtima', *keputama* 'muisutama', *kiltsima* 'kõlksuma', *käntides* 'komberdades' (< *käntima*), *kääkima* 'tapma', *körpsima* 'kopsima', *kötsides* 'komberdades' (< *kötsima*), *laabitsema* 'siblima', *lapitsema* 'vehkima', *limmitab* 'lömitab' (< *limmitama*), *lootsima* 'tallama', *läruma* 'lärmama', *löökima* 'peksma', *nuusatama* 'vihastama', *nöösitama* 'notsutama', *nüksib* 'nokitseb' (< *nüksima*), *nürkima* 'komberdama', *penima* 'laisklema', *pentsima* 'pilkama', *pesutlevad* 'pesitsevad' (< *pesutlema*), *plussima* 'vaevaks võtma', *pugama* 'puksima, sarvitsi kokku minema', *punutama* 'jooksma sundima', *puuderdama* 'käperdama', *rabjastama* 'lobisema', *ralisema* 'helisema', *rinkima* 'õlut jooma', *romama* 'sobrama', *roopavad* 'muudavad rooplikuks' (< *roopama*), *rähvitsema* 'rehitsema', *räätsatama* 'partsatama', *rödisema* 'lobisema', *röksuma* 'vanduma, sajatama', *röösatama* 'mõirgama (pulli häälotsusest)', *settima* 'jooksma', *silkima* 'solkima', *söötsima* 'sigu kutsuma', *tiutsima* 'siutsuma', *tuima* 'peksma', *tuuletlema* 'tuulutama', *tüngama* 'tüütama', *türtsuma* 'turtsuma', *uhtlema* 'kiitlema', *vajustama* 'vajutama', *valgatama* 'välgatama', *vedrima* 'painduma', *vändeldama* 'vänderdama', *vängeldama* 'vänderdama'.

4.2.1.3.1. Täendusrühmad

Kõige suurema rühmana esilduvad omapärase häälikulise kujuga deskriptiivsed verbid: *kiltsima* 'kõlksuma', *körpsima* 'kopsima', *kötsides* 'komberdades' (< *kötsima*), *laabitsema* 'siblima', *limmitab* 'lömitab' (< *limmitama*), *lootsima* 'tallama', *läruma* 'lärmama', *nöösitama* 'notsutama', *nüksib* 'nokitseb' (< *nüksima*), *nürkima* 'komberdama', *räätsatama* 'partsatama', *rödisema* 'lobisema', *röksuma* 'vanduma, sajatama', *vängeldama* 'vänderdama'.

Ilmnes ka otseselt häälightsusi jäljendavaid onomatopoeetilisi verbe: *röösatama* 'rööskama (veise häälightsusest)', *söötsima* 'sigu kutsuma', *tiutsima* 'siutsuma'.

4.2.1.3.2. Vormiline eripära

Esineb rohkelt nii eripärase lihttüvega kui ka tuletatud verbe, kuid mitte ühtegi liittegusõna.

Lihttüved

Enamik eripärastest lihttüvega verbidest on *i*-tüvelised: *kiltsima* 'kõlksuma', *käntides* 'komberdades' (< *käntima*), *kääkima* 'tapma', *körpsima* 'kopsima', *kötsides* 'komberdades' (< *kötsima*), *lootsima* 'tallama', *löökima* 'peksma', *nüksib* 'nokitseb' (< *nüksima*), *nürkima* 'komberdama', *penima* 'laisklema', *pentsima* 'pilkama', *plussima* 'vaevaks võtma', *rinkima* 'õlut jooma', *settima* 'jooksmata', *silkima* 'solkima', *söötsima* 'sigu kutsuma', *tiutsima* 'siutsuma', *tuima* 'peksma', *vedrima* 'painduma'.

Üksikjuhtudel ilmneb ka *a*-lise lihttüvega verbe: *pugama* 'puksima, sarvitsi kokku minema', *romama* 'sobrama', ja *u*-lise lihttüvega verbe: *läruma* 'lärmama', *röksuma* 'vanduma, sajatama', *türtsuma* 'turtsuma'.

Tuletised

Produktiivseim omapäraste verbide liide on Valjalas *-ta*, mis moodustab kausatiive, momentaane, faktitiive jm: *kenutama* 'ehtima', *keputama* 'muisutama', *limmitab* 'lömitab' (< *limmitama*), *nuusatama* 'vihastama', *nöötsitama* 'notsutama', *punutama* 'jooksmata sundima', *räätsatama* 'partsatama', *röösatama* 'rööskama (veise häälightsusest)', *valgatama* 'välgatama'.

Lisaks tuli esile mitme erineva liitega tegusõnu:

-a- (*ata): *roopavad* 'muudavad rooplikuks' (< *roopama*), *tüingama* 'tüütama';

-lda-: *vändeldama* 'vänderdama', *vängeldama* 'vänderdama';

-rda-: *puuderdama* 'käperdama';

-sta-: *rabjastama* 'lobisema', *vajustama* 'vajutama';

-ise-: *ralisema* 'helisema', *rödisema* 'lobisema';

-itse-: *laabitsema* 'siblima', *lapitsema* 'vehkima', *rähvitsema* 'rehitsema';

-(t-e)le-: *pesutlevad* 'pesitsevad', *tuuletleva* 'tuulutama', *uhtleva* 'kiitlema'.

4.2.1.4. Määrsõnad

Analüüsitud 212 Valjala sõna hulgas on 49 määrsõna. Nende hulgas on rohkesti erineva deskriptiivse lihttüvega sõnu ning omapäraseid tuletisi.

VMSi andmebaasi põhjal esinevad ainult Valjalas järgmised määrsõnad:

eide 'heidele, narma(le)', *istakile* 'istukile', *jormiks* 'uimaseks, segaseks (< jorm)', *kabelisi* 'palja jala otsas', *kiivamisi* 'poolviltu', *kodeled* 'viletsalt', *kustkist* 'kuskilt', *kärbali* 'korpas (puukoorest)', *kõigepidi* 'kõikepidi, igati', *kõnda* 'paljukest', *köögakil* 'kummargil', *lovevil* 'lahtiselt', *länni* 'purju', *lännis* 'läbinisti (nt märg)', *muuel* 'muigel', *munti*, -s 'kena(ks)', *naksi* 'korda, sätituks', *nusus* 'nutsakus, torus', *patsus* 'lösakil', *purtsa-partsa* 'lohakalt', *rauksti* 'raksti', *ribamisi* 'vilades', *ridevile* 'lõdvalt kinnitatud', *ritsus* 'rippu', *roidu*, -s 'roidunud', *roodakile* 'röötsakile', *rökstik* 'kraksti', *rõtstik* 'raksti', *sasele* 'sassi', *sihiltsepool* 'seespool', *soodikile* 'palju ühe korruga, hooga', *suutumalt* 'sootuks', *taaneste* 'täna', *taras* 'kobaras', *tervesti* 'tervelt', *tihke-tähke* 'tihedalt', *tojakile* 'küliti, nõrgus', *topakil* 'lohakil', *tuigerdamisi* 'tuigerdades', *türje* 'väevõimuga, vägisi', *tänkus* 'pankas, tükki', *varjukile* 'varju', *varksilt* 'vargsi', *vatstik*

'matsti', *viisipäraliselt* 'korralikult', *õnnetult* 'õnnetult', *õrnel* 'higipiiskadega', *ülisti* 'ülestikku', *ümbrustkauda* 'ümberkaudu'.

4.2.1.4.1. Täendusrühmad

Kõige rohkem esineb seisundi- ja viisiadverbe, mille tüvi on sageli deskriptiivne.

Seisundiadverbid osutavad nii olukorra muutumist kui ka seisundis olemist: *eide* 'heidele, narma(le)', *istakile* 'istukile', *kabelisi* 'palja jala otsas', *kärbali* 'korpas (puukoorest)', *köögakil* 'kummargil', *länni* 'purju', *lännis* 'läbinisti (nt märg)', *muiel* 'muigel', *munti*, -*s* 'kena(ks)', *naksi* 'korda, sätituks', *nusus* 'nutsakus, torus', *patsus* 'lösakil', *ridevile* 'lõdvalt kinnitatud', *ritsus* 'rippu', *roodakile* 'röötsakile', *sasele* 'sassi', *soodikile* 'palju ühe korraga, hooga', *taras* 'kobaras', *tojakile* 'küliti, nõrgus', *topakil* 'lohakil', *tänkus* 'pankas, tükkis', *varjukile* 'varju'.

Viisiadverbid näitavad tegevuse laadi: *kiivamisi* 'poolviltu', *kodeld* 'viletsalt', *kõigepidi* 'kõikepidi, igati', *purtsa-partsa* 'lohakalt', *ribamisi* 'vilades', *tervesti* 'tervelt', *tihketähke* 'tihedalt', *tuigerdamisi* 'tuigerdades', *türje* 'väevõimuga, vägisi', *varksilt* 'vargsi', *vatstik* 'matsti', *viisipäraliselt* 'korralikult', *õnnetult* 'õnnetult', *õrnel* 'higipiiskadega', *ülisti* 'ülestikku'.

Mõned deskriptiivsed viisiadverbid lähtuvad otseselt interjektsioonidest: *rauksti* 'raksti', *rökstik* 'kraksti', *rõtstik* 'raksti', *vatstik* 'matsti'.

Leidub ka omapäraseid temporaaladverbe: *taaneste* 'täna'; ning kohta osutavaid proadverbe: *kustkist* 'kuskilt'.

4.2.1.3.2. Vormiline eripära

Eripäraste määrsõnade hulgas on enim tuletisi, kuid esineb ka lihttüvede leksikaliseerunud käändevorme ja liitsõnu.

Lihttüved

Leksikaliseerunud osastava käände vormiga on ilmselt adverb *könda* 'paljukest' (? < *könd* 'varandus').

Sisseütleva käände vormis on leksikaliseerunud määrsõnaks *eide* 'heidele, narma(le)', *länni* 'purju', *munti*, *-s* 'kena(ks)', *naksi* 'korda, sätituks'.

Seesütleva käände leksikaliseerunud vorm esineb adverbides *lännis* 'läbinisti (nt märg)', *nusus* 'nutsakus, torus', *patsus* 'lösakil', *ritsus* 'rippu', *taras* 'kobaras', *tänkus* 'pankas, tükkis'.

Seestütleva käände lõpp on topeldatud proadverbis *kustkist* 'kuskilt'.

Alaleütleva käände vorm on leksikaliseerunud määrsõnades *ridevile* 'lõdvalt kinnitatud' ja *sasele* 'sassi'.

Alalütleva käände leksikaliseerunud vorm ilmneb seisundiadverbis *muiel* 'muigel'.

Saava käände leksikaliseerunud vorm esineb seisundiadverbis *jormiks* 'uimaseks, segaseks'.

Viisiütleva käände vormist võib lähtuda viisiadverb *türje* 'väevõimuga, vägisi'.

Tuletised

Seisundiadverbide produktiivsed tuletised on *-kile* ja *-kil*.

-kile ilmneb määrsõnades *istakile* 'istukile', *roodakile* 'röötsakile', *soodikile* 'palju ühe korraga, hooga', *tojakile* 'küliti, nõrgus', *varjukile* 'varju'.

-*kil* on liiteks määrsõnades *köögakil* 'kummargil' ja *topakil* 'lohakil'.

-*lisi* esineb sõnas *kabelisi* 'palja jala otsas' (vrd ka VII *kabesil*).

-*li* ilmneb sõnas *kärbali* 'korpas (puukoorest)'.

Viisiadverbide produktiivseimad tuletised on *-lt* ja *-ld*, omapäraseid sõnu on tuletatud ka liidetega *-misi*, *-sti* ja *-ste*.

-*lt* ilmneb määrsõnades *suutumalt* 'sootuks', *varksilt* 'vargsi', *viisipäraliselt* 'korralikult', *õnnetult* 'õnnetult', *õrnelt* 'higipiiskadega'.

-*ld* on liide viisiadverbis *kodeld* 'viletsalt'.

-*misi* esineb adverbides *kiivamisi* 'poolviltu', *ribamisi* 'vilades', *tuigerdamisi* 'tuigerdades'.

-*sti* on tuletusliide määrsõnades *tervesti* 'tervelt' ja *ülisti* 'ülestikku'.

-*ste* on liiteks määrsõnas *taaneste* 'täna'.

Interjektsioonidest tuletatud eripärase viisiadverbide liited on Valjalas *-stik* ja *-(k)sti*:

-*stik* ilmneb määrsõnades *rökstik* 'kraksti', *rõtstik* 'raksti', *vatstik* 'matsti'.

-*(k)sti* on liiteks adverbis *rauksti* 'raksti'.

Liitsõnad

Valjala omapärase määrsõnade hulgas on ka liitsõnu.

Kohta osutavad proadverb *sihiltsepool* 'seespool' ja partitiivse täiendosisega *ümbrustkauda* 'ümberkaudu'.

Genitiivne liitumine ilmneb laadi näitavas proadverbis *kõigepidi* 'kõikepidi, igati' ja eripärase järelolisega viisiadverbis *viisipäraliselt* 'korralikult'.

Deskriptiivsete paarissõnadena ilmnevad viisiadverbid *purtsa-partsa* 'lohakalt' ja *tihketähke* 'tihedalt'.

4.2.2 Valjala eripärase sõnavara päritolu

Analüüsitud sõnade hulgas oli palju eripärase häälikuarenguga sõnu ja tuletisi, sõnatüved ise on sageli tuntud laiemalt Saaremaa murdekeeles. Üksikute variantide puhul võib arvata laenuulist päritolu. Eristada saab kuus põhilist päritolurühma:

- omapäraste häälikuliste eriarengute teel tekkinud sõnad, kus näiteks *e > ö* (*keks > köks*), *s*-i kadu sõna algul (*sisin > isin*), tüves toimunud muutus *r > l* (*vändeldama > vänderdama*), *n*-i kadu sõna lõpul (*kulin > kuli*) jms;
- omapärased deskriptiivse tüvega sõnad, näiteks *lõmps* 'habras'; *patsus* 'lösakil', *rökstik* 'kraksti', *tuusis* 'närviline inimene';
- omapärased onomatopoeetilised, interjektsioonidest jm hääliitsusi matkivad või neist lähtuvad sõnad: *rauksti* 'raksti', *ütsa* 'siga', *söötsima* 'sigu kutsuma';
- omapärased tuletised laiemalt tuntud tüvedest. Kõige rohkem omapäraseid nimisõnu moodustati liidetega *-kas*, *-is* ja *-us*. Näiteks *-kas* liitus noomeni lihttüvele: *roosakas* 'roosk' (*roosk : roosa + -kas*), *-is* oli produktiivne verbitüvest noomeni tuletamisel: *vahetis* 'vahetus' (*vahet + -is*), *-us* moodustas samuti deverbaale: *uinus* 'uinak' (*uinu + -us*). Omadussõna puhul olid tuletistest kõige produktiivsemad *-ne*, *-line* ja *-lik*: *pulline* 'mulliline', *notiline* 'tombuline', *ruaglik* 'raaglik'. Verbide produktiivseim liide on *-ta*: *kenutama* 'ehtima', *valgatama* 'välgatama'. Määrsõnade puhul on sagedased seisundiadverbide tuletised *-kile*, *-kil*: *istakile* 'istukile', *topakil* 'lohakil', viisiadverbidel *-lt*: *suutumalt* 'sootuks';
- liitsõnad, mis on sageli piltliku tähendusega: *metskiitsakas* 'harakas', *röötsmagu* 'paksmagu', *sitapomm* 'sitasitikas', või omapärase vormiga: *sihiltsepool*

'seespool'; liitsõnade omaette allrühmaks on deskriptiivsed paarissõnad, nt *tihke-tähke* 'tihedalt', *purtsa-partsa* 'lohakalt';

- võimalikud omapärased laensõnad või nende variandid. Näiteks sõna *röök* 'kandam' võib pärineda rootsi sõnast *rygg* 'selg, seljatais'; alamsaksa või saksa keele laenuks võib arvata sõna *rinkima* 'õlut jooma' (vrd *trinken*), kus on sõnaalguline $tr > r$. Piltlik tuletis *tutikas* 'ööliblikas' tuleneb sõnast *tutt*, vrd alamsaksa *tot* 'pulst, karvatuust' (vähem tõenäone laenuallikas on rootsi *tott* '(juukse-, lõnga)tutt'). Sõna *türje* 'väevõimuga' võib olla skandinaavia laen (vrd rootsi *styre* 'võim, valitsus'), mille vasteks saab pidada ka Saaremaa murdesõna *sürje* 'vägisi'.

KOKKUVÕTE

Selle bakalaureusetöö peamine eesmärk oli uurida Valjala kihelkonna eripärast sõnavara. Töö esimeses peatükis andsin ülevaate Valjala murraku asendist ja Valjala nimetuse kujunemisest, töö teises peatükis vaatlesin varasemaid Saaremaa ja Valjala murdekeele uurijaid ja nende uurimusi. Saaremaalt on pärit mitmeid tuntud keeleteadlasi, kelle hulgas on Valjalast pärit Enn Koit. Tema uuris põhiliselt Valjala kohanimesid ja nendega seoses ka Valjala murdekeele erijooni.

Töö kolmandas peatükis analüüsisin Valjala murraku ühisjooni naaberkihelkondadega. Eesmärk oli välja selgitada, milliseid ühisjooni on Valjala murrakul naabermurrakutega. VMSi andmebaasi põhjal selgus, et Valjalal on kõige rohkem eripärast ühissõnavara Põidega, vähem Püha ja Karja murrakuga. Ka häälikulised ja vormilised ühisjooned näitavad Valjala lähedust Saaremaa idaosa murrakutele.

Töö kesksed osad, mis on esitatud neljandas peatükis, käsitlesid murdesõnu, mis esinevad ainult Valjalas. Analüüsitav sõnavara oli valitud Eesti Keele Instituudi „Väikese murdesõnastiku“ elektroonilisest andmebaasist; analüüsitud sõnu, mis on üles märgitud ainult Valjalast, oli kokku 212. Sõnade tähenduste ja päritolu selgitamisel kasutasin erinevaid sõnaraamatuid.

Töös analüüsitud sõnade hulgas oli 78 nimisõna. Eraldi suuremate tähendusrühmadena ilmsid linnu-, looma- ja taimenimetused ning inimest iseloomustavad piltlikud sõnad. Valjala eripäraste sõnade hulgas on ka kala- ja putukanimetusi. Eristada saab omadust ja välimust markeerivaid ning loomade kutsumissõnast lähtuvaid sõnu. Leidus ka mitmeid deskriptiivsõnu. Valjala eripäraste nimisõnade hulgas on nii lihttüvesid, tuletisi kui ka liitsõnu.

Valjala omapärastest sõnadest 37 olid omadussõnad. Nende hulgas esines nii inimesi, loomi, asju/esemeid kui ka kohti iseloomustavaid sõnu, samuti mõned mahtu ja määra

väljendavad omadussõnad. Vormiliselt oli omadussõnade hulgas kõige tavalisemad tuletised, lihttüvesid ilmnes vähe ja liitomadussõnu ei esinenud üldse.

Eripäraste sõnade hulgas oli ka 48 tegusõna. Neist suurima rühma moodustasid deskriptiivsed verbid, kusjuures esines ka häälightsusi jäljendavaid onomatopoeetilisi verbe. Rohkelt oli nii eripärase lihttüvega kui ka laiemalt tuntud tüvega, kuid omapäraselt tuletatud verbe, puudusid aga üldse liittegusõnad.

Analüüsitud sõnadest 49 olid mäarsõnad. Nende hulgas on mitmesuguseid seisundi- ja viisiadverbe, mille tüvi on sageli deskriptiivne. Mõned deskriptiivsed viisiadverbid lähtuvad otseselt interjektsioonidest. Leidus ka omapäraseid temporaaladverbe ja kohta osutavaid proadverbe. Vormiliselt oli mäarsõnade hulgas enim tuletisi, esines ka lihttüvede leksikaliseerunud käändevorme ja liitsõnu, sh paarissõnu.

Valjala eripärase sõnavara kujunemist jälgides oli võimalik eristada kuus põhilist päritolurühma: häälikuliste eriarengute teel tekkinud sõnad; omapärased deskriptiivsed tüved; onomatopoeetilised, interjektsioonidest jms häälightsusi matkivad või neist lähtuvad sõnad; omapärased tuletised; eripärased liitsõnad; omapärased laensõnad või nende variandid.

Valjala rikkalik omapärane murdesõnavara, mis on saadud mitmel erineval viisil, näitab Valjala rahva loovat keelekasutust ja nende murdekeele elujõudu veel 20. sajandi esimesel poolel ja keskel, kui analüüsitud sõnad on enamasti talletatud.

KIRJANDUS

Aavik, Johannes 1913. Üleskutse ja juhatus Eesti murdesõnade korjamiseks. – *Eesti Kirjandus*, nr 4–5, 168–184.

Aavik, Johannes 1920. *Rahvamurded ja kirjakeel. Õigekeelsuse kysimus rahvamurdes ja kirjakeeles*. Tartu: Istandik.

Aavik, Johannes 1923. *Saaremaa keel ja kirjakeel: Käsiraamat kirjakeele omandamiseks saaremaalastele*. Kuressaare: Saaremaa Kultuurikapital.

Ariste, Paul 1973. *Ferdinand Johann Wiedemann*. Tallinn: Valgus.

EE = Saarte murre. – *Eesti entsüklopeedia*: http://entsyklopeedia.ee/artikkel/saarte_murre. (vaadatud 12.05.2019)

EES = Metsmägi, Iris; Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar 2012. *Eesti etimoloogiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Elektrooniline versioon: <http://www.eki.ee/dict/ety/> (vaadatud aprill 2019)

EKSS = *Eesti keele seletav sõnaraamat*. 2. tr. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Elektrooniline versioon: <https://www.eki.ee/dict/ekss/> (vaadatud aprill 2019)

EMS = *Eesti murrete sõnaraamat 1–29 (a–näälpsama)*. Toim. Anu Haak, Evi Juhkam, Mari-Liis Kalvik, Mari Kendla, Tiina Laansalu Varje Lonn, Helmi Neetar, Ellen Niit, Piret Norvik, Vilja Oja, Eevi Ross, Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Keele Instituut. Elektrooniline versioon: <http://www.eki.ee/dict/ems/> (vaadatud aprill 2019)

Grünthal, Villem 1910. Aruanne murde uurimiste üle Saaremaal. – *Eesti Kirjandus* 1, 27–31; 7, 277–288; 10, 418–424.

Kallasmaa, Marja 1996. *Saaremaa kohanimed I*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Kallasmaa, Marja 2000. *Saaremaa kohanimed II*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

- Kask, Arnold 1970. Enn Koitu mälestades. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 16, 296–298.
- KNR = *Eesti kohanimeraad*. Toim. Peeter Päll, Marja Kallasmaa. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Elektrooniline versioon: <https://www.eki.ee/dict/knr/> (vaadatud aprill 2019)
- Koit, Enn 1939. Saaremaa murde sugemeid Joh. Aaviku keelearendustegevuses. – *Eesti Keel*, 3–4, 49–59.
- Koit, Enn 1957. Jooni kihelkonna murraku sõnavarast. – *Tartu Riikliku Ülikooli toimetised*, Vihik 51, Tartu, 35–51.
- Koit, Enn 1959. Jooni kihelkonna murrakust. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 4, 127–144.
- Koit, Enn 1962. Valjala kohanimesid. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 8, 229–237.
- Koit, Enn 1963a. Eesti keel ja saarte murre J. W. L. Luce kajastuses. – *Keel ja Kirjandus*, 5, 276–279.
- Koit, Enn 1963b. Eitus saarte murdes. – *Nonaginta: Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963*. Tartu: 136–147.
- Koit, Enn. 1966. Mõningaid Saaremaa kohanimesid. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 12, 79–82.
- Koit, Enn 1968. *salu* ja *selg* Saaremaa liitsõnalistes kohanimeses. – *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 13, 113–118.
- Krikmann, Arvo, Karl Pajusalu 2000. Kus on keskmurde keskpunkt? – *Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000*. Eesti Keele Instituudi toimetised 7. Koost. ja toim. Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 131–172.
- Lonn, Varje 1983. Saarlane räägib oma keelt. – *Saaremaast ja saarlastest*. Koost. H. Toomsalu. Tallinn: Perioodika, 110–114.
- Lonn, Varje 2002. Keeleuurijad. – *Saaremaa I. Loodus. Aeg. Inimene*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 503–508.

Lonn, Varje, Ellen Niit 2002. *Saarte murde tekstid*. Eesti murded VII. Toim. Evi Juhkam. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Niit, Ellen 1985. Mustjala keelest. – *Vana kannel V. Mustjala regilaulud*. Toim. H. Tampere, E. Tampere. Tallinn: Eesti Raamat, 23–26.

Niit, Ellen 2002. Häälikuline ülevaade. – *Saaremaa I. Loodus. Aeg. Inimene*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 470–482.

Niit, Ellen 2006. Saaremaa ja Muhu murde esisilbi vokaalid. – *Lähivertailuja 17*. Toim. Annekatrin Kaivapalu, Külvi Pruuli. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 217–229.

Niit, Ellen, Tiit Hennoste 2009. Südaeesti murded. – Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg 2009. *Eesti murded ja kohanimed*. 2., täiendatud trükk. Toim. Tiit Hennoste. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 127–164.

Pajusalu jt 2009 = Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg 2009. *Eesti murded ja kohanimed*. 2., täiendatud trükk. Toim. Tiit Hennoste. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

SSA 1992–2000 = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja I–III*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki.

VMS 1982–1989 = *Väike murdesõnastik I–II*. Tallinn: Keele ja Kirjanduse Instituut. Elektrooniline versioon: <http://www.eki.ee/dict/vms/> (vaadatud aprill 2019)

UNIQUE VOCABULARY OF VALJALA. SUMMARY

The aim of this bachelor's thesis was to examine the unique vocabulary of Valjala parish in Saaremaa, Estonia. The study consists of four chapters. The first chapter introduces the geographical area of the sub-dialect of Valjala and the etymology of its name. The second chapter gives an overview of previous studies on the sub-dialects of Saaremaa and Valjala. Several well-known Estonian linguists come from Saaremaa, including Enn Koit who was born in Valjala.

In the third chapter dialectical features shared with the neighboring parishes of Valjala are analyzed. The database of Estonian dialects (VMS) reveals that Valjala has more common vocabulary with Põide parish. Phonetic and morphological features also show a similarity of Valjala and eastern Saaremaa sub-dialects.

In the fourth chapter 212 words unique to Valjala are analyzed. These words that were collected from the Estonian Language Institute database of the Estonian dialects (VMS) date back to early and middle 20th century. Various dictionaries were used in order to determine their meanings and origins.

The vocabulary analyzed in this study includes 78 nouns. Among them unique names for birds, animals and plants were detected, as well as names that describe human characteristics. The nouns include simple stems, derivatives and compound words.

Among the unique vocabulary of Valjala 37 words are adjectives. They include descriptive words for people, animals, various objects and places. From a morphological perspective derivatives are the most common, there are also some simple stems but no compound adjectives.

The analyzed vocabulary also includes 48 verbs with the largest group being descriptive verbs. There are verbs of simple and derived stems, however no compound words were detected in this category.

Among the analyzed unique vocabulary 49 words are adverbs which include various words for manner and state. There are many derivatives but no compound adverbs.

With regards to the development of the unique vocabulary of Valjala, it is possible to distinguish six main groups: words with unique phonetic developments, unique descriptive stems, onomatopoetic vocabulary, special derivations, unique compound words and loanwords or their peculiar variants.

The rich and unique vocabulary of the Valjala dialect which has been obtained in many different ways illustrates the linguistic creativity of its people and the vitality of their dialect in the early and middle 20th century.

LISA. VALJALA ERIPÄRASE SÕNAVARA KOONDTABEL

Sõna	VMS	EMS /VMS lisateave	EKSS	EES	Wied	MUU
alu	madal koht	<i>alu: Ritsadu alu</i> 'Ritsadu aida taga on madal koht, vesi oli alati sees, lage koht.'	MURD soo. * <i>Soo oli suuri ja lageda, / alu halli ja hämara .. V.</i> Ridala	ala - uurali tüvi	-	KNR: Alutaguse -- nime seletamisel on puudunud üksmeel, pole teada, mis on <i>Alu-.../</i> Kettunen ei ole näinud põhjust eesti keeles rekonstrueerida vormi * <i>alho</i> . Seevastu Westrén-Doll võrdles sõnu <i>alho</i> ja <i>alu</i> 'soo'. Ka eesti keeles on <i>alumine</i> 'all olev'. F. R. Kreutzwaldi järgi oli Alu soonimi, M. J. Eisen ja O. Liiv on seda tõlgendanud <i>Alu = soo</i> ja viimati E. Tarvel on pidanud nende eeskujul sõna <i>alu</i> tähenduseks 'madal maa, soo'. Sõna <i>alu</i> on registreeritud ainult Valjalast ja sealgi vist kohanimeosana – liigisõnana veega täidetud lohu nimes, liigisõna võib tõlgendada kui 'alune'. SSA I <i>alho</i> 'maaston painanne, kostea notko, suo' ? LMS

atud	pl "tutkas	<i>att</i> , pl <i>atud</i> 'tutkas' (Philomachus pugnax), vrd <i>attkael</i> (VII Pöi): <i>attkaelad</i> , väga kukkede 'moodi`riidlevad, pead on`vastamisi	hatt. -u 'millegi narmendav tükk või osa, narmas'	hatt : hatu 'narmas, narmake' ? so <i>hattara</i> , LMS tüvi	<i>att</i> - pulga ots on attu pekstud	piltlik linnunimetus, sõna alguses <i>h</i> kadu
audujas	haudjas	audjas: 'haudujas lämmi ilm, pala soe, `niiske, sauna leili`taoline	haudjas: niiske ja soe, lämmatavalt soe	hauduma: haududa : haun 'mune soojendamaks selleks, et loode areneks; soojuse ja niiskusega mõjutama' ← <u>balti</u> <u>läti</u> <i>sautēt</i> 'aurutama, kuumutama'	-	sõna alguses <i>h</i> kadu, 2. silbis <i>u</i> püsinud
eide	heidele	<i>riie on`eide kulunud</i>	heie: lina-, taku- või villakiud	heie : heide : heiet 'koonlast ketramiseks tõmmatud kiud' <u>soome</u> <i>heisi</i> 'paeluss; paelataoline taim või taimeosa' <u>vepsa</u> <i>hižę</i> 'nugiuss' Läänemeresoome tüvi. Teisalt on arvatud, et variant tüvest <u>õis</u> . Veel on arvatud, et germaani laen ← <u>alggerm</u> * <i>saiða-</i> .	eie: `eide	sõna alguses <i>h</i> kadu; tähendus 'narma(le)'
eldenes	heldene	heldene: <i>oh sa`eldenes aeg</i>	heldene: esineb ehmatust, imestust, üllatust väljendavates hüüatustes	helde> hell LMS	-	sõna alguses <i>h</i> kadu; sõna lõpul -s võib olla 2. isiku possessiiv-sufiksi jäänuk

isin	sisin	<i>isin, -a</i> 'sisin; susin' kivide isin jähi tasasemaks; ussi isin	-	-	<i>isin: isina – tuli suure isinaga valja</i>	sõna alguses pole s-i
istakile	istukile	<i>ajas uiest` jälle istakile</i>	-	istuma - LMS-mordva tüvi	-	a-tüvi, mis ka mujal saarte ja läänemurdes: <i>istakili</i> 'istukile' Muh <i>istakil</i> 'istukil' Kul
itthabe	kikkhabe	<i>ittabe</i> kikkhabe	itsi 'kikki', itsis 'kikkis'	-	-	põhiliselt saarte ja läänemurdes esineva <i>itsi</i> -tüve variant
joobija	joodik	joodik, jooja <i>ma põle väga suur` joobija olnd;` söuke tasane inimene oli, see pole joobija</i>	joobuma 'joobnuks muutuma, purju jääma'	jooma - soome-ugri tüvi	-	tuletis verbist <i>joo-bV-</i> (<i>joobuma</i> levinud saarte murdealal ja Leivus)
jormiks	trans segaseks	-	jõrm MURD segane, uimane. <i>Silmad unest jõrmid.</i>	-	jõr' m: jõrmi	tüvi ilmselt <i>jorm</i> , mis teisend saarte murde sõnast <i>jõrm (jõrm)</i> 'uimane, segane, juhm'
jupsatus	nõksatus	nõksatus <i>nagu pisike jupsatus oli</i>	-	-	-	deskriptiivne sõna
jõeemand	musträstas	<i>jõe emand musträstas jõe emand üleni must, sitikmust, suurem natuke kui jõe isand, õuna`pude kallal on sügisel`kange mees</i>	-	-	-	piltlik linnunimetus
jõeump	hüüp	<i>jõe ump jöö ump</i> hüüp	? jump 'jåme jupp'	? jump - häälikuliselt ajendatud tüvi	-	piltlik linnunimetus
jõgra	soga	Phl <i>jõgra</i> = jõgla 'puder' Hi <i>jügrå: õuna jügra</i> 'kartulipuder'	-	-	-	deskriptiivne sõna

kabelisi	palja jala otsas	= kabelis, kabilas Sa Hi 'palja jala otsas, palja ihu peal' <i>Koonikad olid tal kabelisi jalgas</i>	? kabe HRV 'täbar, vilets'	kabe <u>Aunuse</u> <u>karjala</u> <i>kabei, kappei</i> 'vähene, napp' LMS tüvi	<i>kabelis</i> 'ilma sukkadeta' <i>ma aasi</i> <i>kabelis kingad</i> 'jalga, sukki polnd 'jalgas `mette	VII ka <i>kabesil</i> 'palja jala otsas' ? VII kabe 'kõhn,kuivetanud' ? kabe + <i>-lisi</i> ? kabe+ <i>-sil</i>
kehkvei	kehkadivei	<i>kehkvei</i> 'kehkadivei, kergats' <i>kehkvei</i> , <i>nagu</i> 'kiitleb `kangest	kehkadivei: KÖNEK kehkenpüks, kehkats. <i>Ta on üks igavene kehkadivei.</i> <i>Tõsist töömeest sellest kehkadiveist ei ole. *.. auväärne ja rikas see komme- jantsik küll ei ole, aga üks vigurivänt ja kehkadivei on ta kindlasti.</i> R. Roht.	kehklema MURD 'kiitlema, hooplema', arvatud, et sõnast <i>keha</i>	<i>kehklema</i> 'kiitlema'	lühenenud vorm sõnast <i>kehkadivei</i> , mida on märgitud põhiliselt kirderanniku murrakutes ja Hiiumaal
kentur	kentsakas	imelik, veider <i>Vat kus kentur värk</i>	kentsakas: (oma ebatavalisuse tõttu) naljakas, veider; imelik, kummaline	kentsakas ? ← rootsi <i>skämtsam</i> 'humoorikas, naljakas, naljatlev' Laenu mугanemisel on lisatud liide <i>-kas</i> . On ka arvatud, et sõnas on tüvi <i>kena</i> , millele on lisatud liitelaadne element <i>-ts-</i> või mis on kokku sulanud sõnaga <i>antsakas</i> .	<i>käntsakas</i> 'kentsakas'	kent+ur - <i>ur</i> -liitega tuletus <i>kent</i> -tüvest (Muh <i>kentima</i> 'edvistama')
kenutama	ehtima	ehtima, kenaks tegema <i>Poisid akkasid endid kenutama</i>	kenutama: <i>Hobune kenutas kaela.</i> * <i>Ta polnud ju enam</i>	kenus 'uhkelt kõveras, kaardus' * <i>kenu-</i>	-	võib olla ka tuletis <i>kena</i> -tüvest

			<i>mingi noor hobune, .. täna aga kenutas ja puristas ta nagu sälg</i> .. A. Hint. Kenusse tõmbama, kenusse ajama	← <u>alggermaani</u> * <i>kenw-vanaislandi kinn</i> 'põsk, pale; paadi võör' <u>saksa Kinn</u> 'lõug; (laeva, paadi) kiilupuu esiosa' Kirderanniku murretes on registreeritud ka omadussõna <i>kenu</i> 'püstitine, kaarjas', murretes on ka tuntud liitsõna <i>kenukael</i> 'kõverkael'.		
keputama	muisutama	<i>suud keputas ka</i>	kiputama MURD 'liigutama, puudutama' muisutama 'huultega imevat häält tegema, nt hobust liikvele või kiiremini liikuma ajades'	kippuma 'tikkuma, tükki' <u>vadja kippua</u> 'kippuda, (kannatamatult) kiirustada, rutata' Tõenäoliselt sama tüvi mis sõnas <i>kibin</i> . Häälikuliselt ajendatud LMS tüvi.	<i>kiputama</i> 'liigutama, puudutama' <i>kiputag mette</i> 'ära liiguta' <i>ää kiputag seda, sii lihab kohe ümber</i>	võib olla variant Sa deskriptiivverbist <i>kiputama</i> 'liigutama', siis <i>suud keputas ka</i> 'suud liigutas ka'
kibesti	kiviküna	kivesk > kives Sa, kivesti Kaa VII <i>-(ibe-)</i> <i>kivesti, see oli tuas</i> <i>`nurkas, poolenisti maa sihes</i>	-	kivi > kivesti (<i>kivi</i> soome-ugri)	<i>kives</i> 'kivist raiutud seamold'	v > b, <i>sti</i> -liitega tuletis sõnast <i>kivi</i> : <i>kibe+ -sti</i>
kiivamisi	poolviltu	<i>kurja</i> `vaatega inimene, vaade käib nõnda `kiivamisi	kiiva 'viltu, kaardu'	kiivas 'viltune' ○ <i>kiives, kiivis</i> ? ← <u>alamsaksa</u> <i>schēf</i> 'viltune; kõver; vale, ebaõige'	<i>laud on kiiva</i> 'l. on viltu'	kiiva+ <i>-misi</i> (<i>kiiva</i> 'viltu' S L)

kiltsima	kõlksuma	kilksuma, kõlksuma <i>sepapaast käib</i> `kiltsimine `välja 2. deskr asjata, tarbetult käima <i>Läks siit kiltsides ää, asja eest teist taga</i>	kilksuma 'heledalt kõlksuma'	kilksuma – häälikuliselt ajendatud tüvi	kiltsima 'kõlksuma nagu vastu rauda pekstes'	deskriptiivne verb
kobra	takjas	takjas <i>kobrad, suured laiad lehed, nende kobra `lehtede nupud on rässid</i>	kobar 'viljade või õite tihe kogum'	kobar - LMS	kobar (hrl)	piltlik nimetus
kodeid	viletsalt kode S '1. närune, lagunenud 2. kasimatu, lohakas' (Ans <i>kodeid</i>)	kehvasti, viletsalt, lohakalt <i>Ise noor inime, aga need sa kui kodeid keib `riides pane ennast ka `naksi, kenasti `riidese</i>	kodeid MURD 'jalad'	-	kode 'vana kotakas (riide kohta hrl)' <i>püksi koded anti ää vana `riide kode</i>	kode+ <i>-ld</i>
koeraperse- kommel	taim	koera perse kummel 'lõhnav kummel' <i>koera `perse kommelid, nee `aita teeks mette</i>	-	kummel ← <i>saksa Kamille</i> 'kummel'	-	piltlik nimetus; sõna <i>kommel</i> esisilbis saarte murdele iseloomulik <i>u > o</i>
kollakane	külmunud	külmetanud: <i>kangesti libe kollakane aeg</i>	-	<i>kole</i> mh 'kõle' so <i>kolea</i> 'kõle, külm' LMS-saami	-	tuletis sõnast <i>kollak</i> , vrd Põie <i>kollak</i> 'jääkirme'
kolutu	inetu	= Põie koluti <i>ma oli nooreld ka kolutu `näoga, suure `võitu ninaga</i>	<i>kole</i> mh 'kohutav'	vt ülal	<i>kole</i> (hrl)	ilmselt tuletis <i>kole</i> - tüvest: kol-u-tu
kottnapper	pöial	kott napper 'pöial' (sõrmede loetlemisel)	<i>napp</i> mh 'nupp; torupilli puhumisputk'	<i>napp</i> ← <i>rootsi napp</i> 'lutt; luti pudel, lutisarv'	-	piltlik nimetus vrd Hää Jõh <i>kotinapp</i> 'nimetissõrm'
kuli	kuljus	<i>kihutavad suurde kulidega `linnas `ümber</i>	<i>kulin</i> 'kuljus, väike kelluke, kurin'	kulisema	kuli: kuli (hrl)	sõnast <i>kulin</i> ; <i>-n</i> kadunud sõna lõpust

		<i>kulin</i> 'kuljus' Põie Muh jm		häälikuliselt ajendatud LMS tüvi		
kustkist	-	<i>'kustkist</i> 'kuskilt' <i>'pole kustkist</i> `sooja mette Põie <i>kustki</i>	kustki 'kuskilt'	-	kuskilt (hrl)	kustki+st
kõigepidi	-	<i>kõige pidi</i> 'kõikepidi, igati' <i>nad tulavad omaga kõigepidi</i> `easti läbi, <i>tunne millestki</i> `puudust	kõike pidi 'igapidi, igaviisi; igati, igas suhtes'	kõik ? ← <u>balti</u> <u>leedu</u> <i>kiek</i> 'kui palju'	-	omastavaline liitumine: kõige+pidi
kõnda	paljudest	<i>kõnd</i> : <i>kõnna</i> Sa 'varandus' <i>kõnda neid elupäevi</i> <i>änäm on</i>	kõnd : <i>kõnna</i> VAN NLJ raha, varandus	kõnd: <i>kõnna</i> : <i>kõnda</i> VAN 'raha, varandus' Tundmatu pärito. tüvi.	-	<i>kõnda</i> – sõna <i>kõnd</i> 'varandus' leksikali-seerunud vorm
käntides	komberdades	<i>käntima</i> 'komberdama' <i>millal ma</i> `käntides tuli Põie Han <i>köntima</i> 'komberdama'	könti 'konksu, kõnksu'	-	-	deskriptiivne verb
käopätid	Pl kaunis kuldking	<i>käo pätt</i> 'kaunis kuldking' <i>käo pätid</i> <i>kutsuti, päris kinna(ng)</i> `moodi, <i>siis nurme</i> `niitis <i>olnd</i> <i>ullusti</i>	pätt: <i>päti</i> 'Saaremaa ja Muhu tihedalt läbinõelutud riidest või nõõrist tallaga pastlataoline tööjalats või suss.'	pätt < <i>päterdama</i> häälikuliselt ajendatud tüvi	-	piltlik nimetus, vrd Põie jm <i>käokingad</i>
kärbali	korpas	<i>korpas, karpas</i> (puukoorest) <i>kui sa</i> `vaatad <i>vana</i> `kaske <i>mis nii kärbali</i> Põie <i>kärp</i> 'puukoor', eP <i>karp</i> 'puukoor'	karp 'korp', karbane 'korpas' vrd ka <i>kärbatama</i> 'närbuma, nərbudes kipro tõmbuma'	karp : <i>karba</i> 'korp, kare koorik (puul, inimese nahal)' ? ← <u>alggerm.</u> * <i>skarpa-z</i> <i>kärvama</i> 'surema' - <i>kärbuma</i> ← <u>balti</u> * <i>skerb-</i>	-	<i>karp</i> 'korp' > <i>kärp</i> <i>kärba+</i> - <i>li</i>
kääkima	tapma	` <i>kääkima</i> , (ma) <i>käägi</i> fig <i>tapma vana oli metsavaht,</i>	vrd <i>kägistama</i>	Salatsi liivi <i>käkast</i> 'kägistada, lämmatada'	<i>käägistama</i> 'kägistama'	deskriptiivne verb

		<i>puu`vargad`kääkind teise ühü`öösä ää</i>		häälikuliselt ajendatud tüvi		
kõits	keretäis Pha <i>kööts</i> 'keretäis	<i>kõits, g kõitsu keretäis sai ea kõitsu</i>	-	-	-	? deskriptiivne tüvi
köps	keps	<i>keps`vokikeps, mingi mehhanismi osa` > köps</i>	keps`liikuvaid lülisid ühendav verb', ETN`voki vändapuu'	kepsama`kergelt hüppama, so <i>kepsakka</i> , MRD <i>kepsa</i> 'kebja, nobe, väle' häälikuliselt ajendatud LMS tüvi	-	häälikumuutus: e > ö
körpsima	kopsima	<i>`körpsima kõpsima `sakslased tulad `körpsides, naelad saabaste all teevad `körpsimise äält</i>	-	-	-	? deskriptiivne verb
kötsides	komberdades	<i>`kötsides tatsuma ma tule siis`kötsides`järke</i>	? kötsitama hrv 'kössitama, kössutama'	-	-	? deskriptiivne verb
köögakil	kummargil	<i>köögakil, -i köögakil kuda so selg`välja peab, et sa üht`jooni köögakil oled</i>	köögakil '(pool)kõveras, kummargil, upakil, kööbakil'	köögutama`midagi tehes kummargil, köökus olema' häälikuliselt ajend. tüvi	-	deskriptiivne tüvi kööga+ <i>-kil</i>
kükand	tüütu olend	<i>kükand`segav, tüütu olend või jalus asi` Vii see kükand siit ometi eest äe</i>	vrđ kükakil	? kükik <i>liivi kikkõ`kükitada'</i> <i>vepsa kükta`kükitada'</i> LMS tüvi, võib olla häälikuliselt ajendatud. On ka arvatud, et tüvi on germaani laen, ← <u>alggermaani</u>	-	sõnast <i>kükik</i> või deskriptiivne tüvi küka + <i>-nd</i>

				* <i>χūkē(ja)n-</i> , mille vaste on vanaislandi <i>húka</i> 'kükitama'.		
laabitsema	siblima	<i>laabitsema siblima [kana] laabitseb oma`jalgadega ning öörub mulla sehes</i>	-	-	-	? deskriptiivne verb
lahekull	<lind	<i>lahe kull roo-loorkull lahe kullid suured pruunid, `roogude kohal `lensid</i>	-	-	-	piltlik nimetus (esiosa ? <i>laht : lahe-</i>)
lapelikud	Pl lapilised lapeline VII Põi Kad Nõo Urv Plv 'lapiline'	* <i>lapelik</i> pl <i>lapelikud</i> lapiline (muustrist) <i>olid kalapelikud musta ja punasega</i> [tekid]	lapiline 'lappidega, laikudega, laiguline'	lapp 'tükk, väike osa' ← <u>alamsaksa</u> <i>lappe</i> 'kanga v naha tükk, räbal'	-	lapp, -e: lape + -lik
lapitsema	<vehkima	<i>lapitsema, (ta) lapitseb</i> (tiibadega) <i>vehkima kukk akkas `peale lapitsema `tiibadega</i>	vrđ lappama 'korduvate liigutustega kokku võtma v lahti andma; sorima, sirvima'	lappama ◇ <i>laberik, laperdama, lapergune, lapik soome lappaa</i> 'väljaladuda; toppida; kokku lapata; lahti kerida; voolata' LMS tüvi.	-	lap + -itse-
liimrohi	<taim	<i>liim/rohi</i> vesihein <i>liimrohi oli nõnda paks</i>	? liim 'liimaine'	liim : liimi 'materjalide ühendamiseks tarvitata vedel segu' ← <u>alamsaksa</u> <i>līm</i> 'kleepaine'	-	piltlik nimetus
limmitab	Sg3p<lõmitab lõmmitama L K 'lõmitama'	*limmitama (ta) <i>limmitab</i> vagusi seisma, lõmitama [vasikas] <i>limmitab, kui sa ta udard katsud, limmitab kenasti, paneb ennast</i>	? lima 'paks kleepuv aine loom- ja taimorganismis'	? lima ← <u>algermaani</u> * <i>slīma-vanaislandi slīm, vanarootsi slīm</i> 'lima, rõga' või	-	Kas <i>lima</i> -tüvest või deskriptiivne verb <i>lõm</i> -tüvest, kus esisilbis <i>õ > i</i>

		<i>`ootama, et sa teda nakitsed vrd limmutama</i>		? lõma '(muljumisel tekkinud) pehme märg mass, lõga' ◇ lõmitama, lõmmis Häälikuliselt ajendatud tüvi. Lähedane tüvi on sõnades <i>lõmmis, lõga</i> .		
lovevil	lahtiselt	<i>lovevil lahtiselt suur `valge rätik oli lovevil `ümber</i>	lobe 'lai, avar, lohvakas'	lobe : lobeda : lobedat 'lai, avar; lopsakas' Häälikuliselt ajendatud tüvi, tõenäoliselt sama mis sõnades <i>lobama ja/ või loppuma</i> .	<i>lobe</i> 'suur millegi jaoks, ebatihedalt istuv' <i>pulk vängerdab `aukus, kui ta lobe on</i>	tuletis: lobe+v-il
logeldi	lohakas	<i>logeldi lohakas see muidu üks logeldi inimene - - tee tööd kenasti mette</i>	loge, -da MURD '(lohakalt) lodev, lohva'	loge > logisema 'piiratud liikuda, lõnkuda andma' ◇ <i>logama, loge, logelema, logu, lõgisema, plõgisema</i> Häälikuliselt ajendatud tüvi.	loge: <i>mõni loom loge, teeb `musta `sisse</i>	tuletis: loge+ -ldi
lootsima	<tallama	<i>`lootsima, (sa) lootsid lääpa tallama kui sa lähed oomingu vara `kingadega, siis sa lootsid nad ää, teed märjaks `kastega</i>	-	-	-	? deskriptiivne verb
luudevalu-rohi	<taim	<i>luudevalu rohi luuvalurohi `luudevalu rohi, kui `loomadel on kevadel jalad `aiged, siis keedetakse [sellest] teed vrd luuderohi</i>	luuderohi BOT 'meil jäänukina läänesaartel kasvav igihaljas tumehelise nahkjate	luu 'kont' - uurali tüvi valu ? ← <u>alggerm.</u> * <i>kwalō rootsi kval</i> 'piin; valu' <u>saksa Qual</u> 'piin, vaev'	-	piltlik nimetus

			lehtedega ronitaim, eefeu (<i>Hedera</i>)'	<u>liivi</u> va 'l 'valu' <u>soome</u> MRD (<i>luu</i>)valo 'reuma, luuvalu' Teisalt on arvatud, et tuletis samast tüvest, mis sõnas <i>valge</i> . rohi o <u>lõuna</u> esti <i>ruuh</i> ◇ <i>roheline</i> ? ← <u>alggerm.</u> * <i>grōzō</i> <u>keskülemsaksa</u> <i>gruose</i> 'noor võrse; kevadine rohelus'		
länni	täis "purjus länn Kaa VII Põi Muh "<lödi	täis, purjus, vrd <i>lännima-</i> (lohakast käimisest) ' <i>purjus inimene teise</i> ' <i>kaelas lännib</i> 'peale	-	-	-	deskriptiivne tüvi
lännis	läbi(märg) vrd länn	Läbinisti: 'lännis märg <i>riie, vili, täitsa märg,</i> vrd länn märg	-	-	-	deskriptiivne tüvi
läruma	lärmama	(ta) <i>lärub</i> lärmab <i>öö läbi lärub</i> 'peale, <i>lärub</i> 'peale ning <i>laulab</i>	läriseama 'pläriseama, löriseama'	läriseama Häälikuliselt ajendatud tüvi. Lähedane tüvi on nt sõnades <i>lariseama</i> , <i>lira, lora, luriseama</i> , <i>löriseama, pläma</i> , <i>käriseama, säriseama</i> , <i>täriseama, väriseama</i> .	-	deskriptiivne verb
lõmps	habras	<i>lõmps: lõmpsu</i> habras nii <i>lõmps, lihab</i> 'kergest ' <i>katki</i>	-	vrd löma	lõmama 'purustama'	deskriptiivne tüvi

löökima	<peksma	<i>löökima: löögib ihunuhtlust andma löögiti kergu`juures</i>	lөөk	lөөma Soome-ugri tüvi.	lөөkima 'ihunuhtlust andma (kiriku juures vanasti)'	? tüvest lөө-k, -i
maisitikas	maipõrnikas	maipõrnikas <i>maisitikad [ehk] juuseste kullid, kajakad käivad neid`püüdmas</i>	sitikas 'mardikas'	sitikas 'mardikas; (laiemalt:) roojatoiduline põrnikas' <i>sitt</i>	-	piltlik nimetus
merekakk	merivarblane (saarte murdes ainult tähendus kakk 'pätsike')	merivarblane <i>merekakk, suur ümmargune ju'n kut käe laba, vahel ka`vörku akkab</i>	merivarblane ZOOLOG 'rohekashall jässakas soomusteta, luukühmukestega põhjakala (<i>Cyclopterus lumpus</i>)'	meri ← <u>balti</u> On ka arvatud, et germaani laen, ← läänegerm. * <i>mari</i> , * <i>meri</i> . kakk 'pätsike' ← <u>algskand.</u> * <i>kakō</i>	-	piltlik nimetus
merenirud	PI tuttpütt	tuttpütt <i>mere nirud, vee`sesse ta teeb pesad ka, sellel on nii lol' ääl, ta ei saa maal`käia mette, tal on jalad taga otsa all</i>	niru 'näru, vilets, kehv, halb jne.'	niru 'näru, vilets, halb; selliste omadustega inimene, loom v ese' ◇ <i>nirakas</i> Häälikuliselt ajendatud tüvi. Lähedane tüvi on nt <u>näru</u>	niru <i>see riie on paljas niru, äi pea midad`vastu</i>	piltlik nimetus
metskiitsakas	<lind	harakas <i>metskiitsakas, küllest käib [pesal] auk`sisse</i>	kiitsakas 'pikk, kõhn inimene või loom', MURD 'harakas'	kiitsuma 'kiiksuma, viiksuma' ◇ <i>kiitsakas</i> Häälikuliselt ajendatud tüvi. Lähedane tüvi on nt sõnades <u>niitsuma</u> ja <u>kiiksuma</u> .	-	piltlik nimetus

muiel	muigel	muigel <i>muiel`näuga</i>	muie 'muigamine, (kerge, põgus) naeratus'	muigama 'põgusalt, kergelt naeratama' LMS tüvi	-	nõrgaastmeline vorm
munti, -s	-s <kena(ks) munt Sa eR 'musi'	korda, kenaks <i>lõi ennast`munti</i>	-	-	muntis 'ilusasti korras, meeldivasti' <i>pea suu kenasti`muntis</i>	kui on seotud sõnaga <i>munt`musi</i> , võib murdeleviku järgi olla skand. laentüvi
naksi	<korda	korda, sätituks <i>pane ennast ka`naksi</i>	naks HRV 'tragi, traks, krops'	naks > naksama 'kõksama; napsama, näksama' <u>soome</u> <i>naksaa</i> 'naksuda'; klõpsuda', <u>isuri</u> <i>naksahtaa</i> 'nak-satada', <u>Aunuse</u> <i>karjala nakšoa</i> 'naksuda, kopsida'. Häälikuliselt ajendatud läänemeresoome tüvi.	-	deskriptiivsest tüvest <i>naks-</i>
nilbutis	<ripats	rippuv asi, ripats <i>kure`katlad – alt kitsamad, pealt`lahti, nilbutis sehes</i> (emakast)	-	? nilbe Häälikuliselt ajendatud läänemeresoome tüvi. Murretes esineb ka tuletusliiteta sõna <i>nilb, nilv, nilu</i> 'lima'.	-	? deskriptiivne sõna <i>nilb+-u+ -tis</i>
nire	<virin	virin <i>mõni laps aab nire – pole ühegi asjaga rahul</i>	-	nirisema MRD 'irisema, nurisema' Häälikuliselt ajendatud LMS tüvi.	<i>nire</i> > <i>nirisema`virisema`mõni laps aab nire, niriseb`peale</i>	deskriptiivne sõna
notiline	tombuline	<i>notilene</i> tombuline <i>kevadesed ajovellad, need on ju notiledes</i>	nott 'hrl ümmar-gune puupakk, puutomp, ront'	nott Häälikuliselt ajendatud tüvi.	<i>Tee oo mõne korra läkune kut nott`(? nott`'hüljes')</i>	deskriptiivne sõna <i>noti+ -line</i>

nusus	<nutsakus	nutsakus; torus <i>rätik nusus, `kangesti sedasi edasi tõmmatud</i>	nuts `nutsak`	nuts Häälikuliselt ajendatud tüvi.	-	deskriptiivne sõna ? nuts, -u > nus-u
nuusatama	vihastama	<i>nuusatama</i> vihastama <i>on nüid natuke nuusatand; sellepärast inimene või nuusata mette</i>	nuusatama `korra nuuskama`	nuuskama Häälikuliselt ajendatud tüvi.	-	? deskriptiivne verb
nöötsitama	notsutama Krij Phl nõtsutama `notsustama`	notsutama, sigu kutsuma <i>mene nõotsita, ähk tulad siis koju</i>	notsutama `„notsu, notsu” hüüdes sigu või põrsaid kutsuma`	notsu Häälikuliselt ajendatud tüvi.	<i>nöötsitama`</i> sigu kutsuma`	deskriptiivne verb
nüklik	konarlik	konarlik <i>`nüklik maa, seal peal ep saa öieti `käia mette</i>	nükk `nukk, kühm`	nukk ? ← <u>alamsaksa</u> <i>nok(ke)</i> 'ots, tipp (nt raal)' ? ← <u>rootsi</u> <i>nock</i> 'raaots; katusehari' Vrd ka <i>nügima</i> . LMS või soome-ugri tüvi	-	? nukkk > nükk (või eraldi laen)
nüksib	Sg3p "<nokitseb vrd S L K <i>nügima</i> `nüsima`	(ta) <i>nüksib</i> (vaevalisest töötamisest) <i>pisike käi, seal ull käiata, nüksib `peale</i>	nüksämä MURD `müksama`	-	<i>nügima`</i> `nüsima` <i>nuga pole vahe, nügib</i>	deskriptiivne verb
nürkima	komberdama	<i>`nürkima, (ma) nürgi komberdama mis sa järjest nürgid, saa_ p `oska `käia koa mette</i>	nürkimisi MURD `komberdades`	-	nürkima `komberdama, halvasti käima`	deskriptiivne verb
ohtjas	"<hõre (riie)	<i>`ohtjas, g -a õhuke, inar `ohtjas, see - - pole köva, tihe riie mette</i>	-	õhuke ○ <u>kirderanniku</u> <i>ohut</i> <u>vadja</u> <i>õhud</i> 'õhuke' <u>soome</u> <i>ohut</i> 'õhuke;	ohtjas	? <i>ohut</i> -tüvest

				peenike, kitsas; hõre; nõrk, õrn' <i>isuri ohukkain</i> 'õhuke' LMS tüvi.		
oomikutäht	koidutäht oomik S L 'hommik'	koidutäht <i>oomiku täht või koidutäht</i>	-	hommik > homme LMS tüvi. täht - LMS-volga tüvi.	oomingu 'hommikul'	oomiku+täht
patsus	lösakil	VMS: patsakile VII Mär "<lösakil(e)	patsuma 'patsudega kõndima, langema, kukkuma'	pats 'kerge pehme löök' häälikuliselt ajendatud LMS tüvi	patsakile: <i>oled puhas patsakile moas</i>	patsu+-s deskriptiivne tüvi
penima	laisklema	VMS: <i>peni</i> ka VII	peni 'koer, KÕNEK (inimese kohta põlgavalt, vihates, ka sõimusõnana)'	peni 'koer' LMS-permi tüvi	peni 'laisk, aeglane loom või inimene' penima 'laisklema, mitte tööd tegema' <i>see, kes äi viitsi tööd tehja, see penib penig mette nii pailu</i>	peni > penima piltlik tuletus
pentsima	pilkama	VMS: <i>pentsik</i> eP M, ka Muh	pentsima MURD 'pilkama' pentsik '(ebatavalisuse tõttu) veider, kentsakas; imelik, kummaline'	pentsik 'veider; imelik' 'On arvatud, et häälikuliselt ajendatud tüvi. Teisalt on arvatud, et tuletis üldnimestunud isikunimest <i>Pent, Beng t, Benedictus.</i> '	-	häälikuliselt ajendatud tüvega või sõna <i>pentsik</i> tüvest
pepuliu	peoleo	VMS: vrd Hää <i>peppeuleu</i>	peoleo 'kollase sulestikuga rästasuurune	peoleo – häälikuliselt ajendatud tüvi	-	piltlik moodustis (pepu+liu)

			laululind (<i>Oriolus oriolus</i>)'			
persu	tuttpütt	VMS: vrd Khn <i>perssjalg</i> , Põi Muh <i>persus</i>	perse VULG 'tagumik'	perse 'tagumik' võib olla sõna <i>pära</i> tuletis (*perä soome-ugri tüvi)	-	moodustis sõnast <i>perse</i> : perse + deminutiivne -u (tuttpüti kehaehituse tõttu)
pesutlevad	PI3p pesitsevad	VMS: S L pesitlema 'pesitsema'	pesitlema MURD 'pesitsema'	pesa – uurali tüvi	-	eripärane häälikuareng: *pesütelemä > pesutlema
piku	notsu	VMS: Sa pi(t)kuke(ne)	pikuke(ne) 'pisike, lühike'	pikk – uurali tüvi	-	deminutiivvorm sõnast <i>pikk</i> : pikk + -u
pillikapart	<lind	VMS: Phl pillpart, Noa pilupart, Khn piiluti	piilpart 'väikseim Eestis elutsev part (<i>Anas crecca</i>)'	piilu 'piilpart; part, pardipoeg' Häälikuliselt ajendatud tüvi. On ka peetud alamsaksa laenuks, ← <i>alamsaksa pile</i> 'noor hani v part'.	-	piltlik nimetus
plussima	<vaevaks võtma	-	-	-	-	ilmselt uus laensõna, Valjala murrakus ei ole sõnaalgulist konsonantühendit
pojukas	<rabe	VMS: Kei poju < rabe, KhN <i>pudu</i> 'pude'	pude 'kergesti koost pudenev, lagunev või purunev, mure'	pudenema 'koost lagunema, murenema', pudu LMS-saami tüvi	<i>pojukas</i> 'jämedast jahust, rabe (leib)' <i>see nenda pojukas leib sedakord, lihab puruks, jahud oo jämed olnd</i>	mõeldav nõrk aste <i>pudu</i> -tüvest (vrd Ris Nis Kei <i>pojoma</i> (pujuma) <pudenema)
pomm- pätakad	PI <riidest sussid	VMS: Jaa Põi Muh pommpätt "<riidest suss	pätakas 'pätt, ETN hrl. Saaremaa ja	pätt	pätakas 'riidest pastal'	piltlik nimetus

			Muhu tihedalt läbinõelatud riidest või nõõrist tallaga pastlataoline tööjalats või suss.' <i>Riidest pätakad.</i>	Häälikuliselt ajendatud tüvi. Täendus 'allakäinud inimene, hulgas jms' on ilmselt kujunenud liitsõnast <i>pättjalg</i> 'inimene, kel on jalas riidest viisud' > hulgas.		
pugama	kaevlema	VMS: VII puga, pugima "<pugema, trügima, püksima VII eP	puksima 'peaga või sarvedega (kergelt) lööma, poksima; müksima'	puksima 'hrl peaga või sarvedega lööma, müksima' häälikuliselt ajendatud LMS tüvi	<i>puga</i> 'väikse looma kohta, nt aastase sõnni kohta'; <i>pugalik</i> 'kannatamatu (sarvloomaga kohta)' <i>pugama</i> 'kaevlema, sarvedega kokku minema' <i>va sõnni-puga, mis sa sii pugad aa kallal</i>	tuletatud deskriptiivsest <i>puga</i> -tüvest
puigas	jõuline	VMS: S L K puik "<taim	puik, -u 'kõva hein, tarn, võhumõõk' puiklema 'vastu vaidlema või vastu hakkama, tõrkuma'	puiklema <i>soome puikkia</i> 'minema lipata', <i>puikkelehtia</i> 'põigelda; loogelda' <i>karjala puikahtoa</i> 'lip-sata' Läänemeresoome tüvi. <i>Vt ka puju</i>	puigas : puika :puigast 'tugev, jõuküllane (looma või inimese kohta)' <i>kes selle `puika `vastu suab</i>	puik+-as
puka	<kondine loom	VMS: eP pukk (puka puki) "jäär sokk	pukk 'sokk, sikk; jäär'	pukk : puki 'jäär; sokk, sikk; alus; iste' ← <i>alamsaksa buck</i> ,	puka 'mingi looma kohta, kes kondi poolest suur on'	pukk+-a tähendus muutunud

				<i>bock</i> 'sokk, jää'	<i>see obu neil ilmatu puka</i>	
pulline	mulliline	VMS: eP pull 'mull'	pull hrl VAN 'mull'	pull 'mull' ◇ <i>pullakas</i> <i>liivi bu'ļ</i> 'mull', <i>vadja pullo, pullu</i> 'mull' ; käba; ujupõis' <i>soome</i> MRD <i>pullo</i> 'mull' ; käba; ujupõis' <i>isuri pullo</i> 'mull; käba; ujupõis' jm. Häälikuliselt ajendatud LMS tüvi, võib olla sama mis sõnas <i>pula</i> . Lähedane tüvi on nt sõnades <i>mulisema, pul-</i> <i>bitsema, prullakas</i> .	pull' 'vee või mingi vedeliku mull'	pull+ <i>-line</i>
punutama	jooksma sundima	VMS: eP M <i>punuma</i> 'liduma'	punuma 'kiiresti jooksma, liduma, plagama'	punuma KÕNEK 'lidu- ma, plagama' <i>isuri punnooja</i> 'kiiresti joosta' Võib olla häälikuliselt ajendatud tüvi. Teise arvamuse järgi sama tüvi, mis sõnas <i>punuma</i> , mille sinne tähenäendus on tõlkelaen vene keelest, vrd <i>vene plestí</i> 'punuma, palmima', <i>plestís</i> 'vantsima, sörkima'.	punuma 'jooksma, ära jooksma' <i>punus menema</i>	<i>ta-tuletis</i> verbist <i>punuma</i> 'liduma'

purtsam- partsam	lohakas	Põi <i>purts</i> , eP M <i>purtsama</i>	purts 'purtsatus' purtsama 'agedalt, äkki purskama'	purtsama Häälikuliselt ajendatud tüvi. Lähedane tüvi on nt sõnas <i>purskama</i> .	`purtsam-`partsam 'hooletu, lohakas' (flekteeerub järelolisega) <i>On üks `purtsam- `partsam oma olemisega</i>	purtsa- <i>m</i> piltlik paarissõna
purtsa-partsa	lohakalt	Vt eelmist	Vt eelmist	Vt eelmist	purtsa-partsa 'hooletult, lohakalt' <i>teeb purtsa-partsa töö valmis</i>	piltlik paarissõna
putkpätid	PI >jalats	Vt <i>pommpätakad</i> juurest	Vt <i>pommpätakad</i> juurest putk - ka 'taime või eseme torujas osa'	Vt <i>pommpätakad</i> juurest putk – uurali tüvi	putkjas 'putku taoline' <i>putkjad riided</i>	liitsõna: putk+pätid
puuderdama	>käperdama	VMS: eP puudutama	puutuma 'kedagi või midagi (põgusalt) katsuma, puudutama'	puutuma LMS tüvi	puuderdama 'käperdama' <i>puuderdab `koera; lapsed puuderdasid nii kaua teše kallal kut läks `katki</i>	tuletis <i>puudu</i> -tüvest: <i>puud-erda-</i>
päie	päike	VMS: eP päike(ne) (päägene päiges päikes)	päike	päike > päev Uurali tüvi. Tuletises <i>päike(ne)</i> on * <i>ü</i> ees <i>v</i> kadunud (< * <i>päivikkainen</i>).	-	nõrgaastmeline vorm: <i>päige- > päie</i>
pütiline	"&pütt	VMS: eR eP eL pütt	pütt '(väiksemate) puunõude (nt lännik, piimapütt, lähker) rahvapärane ühisnimetus'	pütt ← <i>alamsaksa butte</i> 'pütt, tünn'	<i>pütiline</i> : <i>püttilise</i> 'püti täit mahutav' <i>püttilisi nõusid, kolme püttilisi</i>	püti+ <i>-line</i>

rabjastama	lobisema	VMS: eP M T rabistama	rabistama 'rabinat tekitama, rabisema panema, krabistama'	rabisema 'kõlatut katkelist heli andma v tekitama' <i>krabisema, raba, rabe</i> Häälikuliselt ajendatud LMS tüvi. Lähedane tüvi on nt sõnades <i>rapsima, robisema, nabisema, sabisema.</i>	rabjastama 'lobisema, mittetarvilikku rääkima' <i>rabjastaja suu-auguga laps</i>	? piltlik tähenduse laiendus
rakune	ämbrine	VMS: S <i>rakk</i> "<puuämber	rakk MURD (väike) puuämber. *.. <i>viin seale või lehmale – kus sääil kindaga. Liiguta peoga rakus toidust – ikka paljakaasi .. A. Mälk.</i>	? rake < rakendama ? ← <u>alggerm.</u> * <i>rakjan-</i>	rakk 'ämber, nõu (sangaga), millega sigadele (resp. loomadele) juua viiakse, üldse mustema asjanduse jaoks olev ämber' <i>sia rakud</i>	tuletis: raku+ <i>-ne</i>
ralisema	>helisema	VMS: VII Põi <i>ralin</i> "<helin eR eP trall (rall)	ralistama MURD 'helistama'	? trall 'pillerkaar; röömus, reibas laulmine; kära, lärm; märu' o <i>rall</i> ← <u>saksa</u> <i>trala, tralla(la)</i> (röömsat, kõlavat heli jäljendav sõna)	ralisema 'halvakõlaline, ebakorrapärane helin (nagu looma kaelas kell, kui see jookseb)' <i>ooste kellad ralisetid 'Kalli poole; kell ralises korra</i>	tüvest <i>rall(i)-</i> või deskriptiivne verb
randakas	> oks	? < ront	? ront '(puu)nott, tomp, (pehkinud) puujuurikas või	? ront Häälikuliselt ajendatud LMS tüvi.	-	? deskriptiivne sõna randa/ronda+ <i>-kas</i>

			-tüugas'			
raplik	&rapid	<i>rapid</i> S 'kalarapped'	rapped 'järelejääv, äravistatav, toiduks mittekõlbav osa (kaladest, tapetud loomast)'	rappima 'kalu või tapetud loomi sisikonnast jm mittetarvilikust puhastama, rookima; kiskuma, rebima jm' Võib olla algselt sama tüvi, mis sõnas <i>rappuma</i> ja/või <i>rabama</i> , kuid kahtlemata on mõjutanud saksa <i>schrappen</i> 'kaapima, kraapima' ja ehk ka rootsi <i>rappa</i> 'äigama, virutama'.	<i>rapp</i> : <i>rapi</i> 'rape' <i>anna rapid kassile</i>	rap-lik - omadussõna <i>rapp</i> -tüvest: rapetega koos olev vms.
rauksti	<interj	ka <i>raksti</i> VII	raksti 'raksuga, raksatades'	raksama so <i>raksua</i> 'raksatada, prõksatada, krõpsatada' häälikuliselt ajendatud lms tüvi	' <i>rauksti</i> 'kukkumise häält väljendav interj.' <i>sadas tene rauksti maha</i>	deskriptiivne rauks- <i>ti</i> 'krooksti'
ribamisi	&ribama	VMS: VII eP ribama (rebama) "<vilama	-	? liba < libe LMS tüvi	<i>ribamisi</i> 'libades midagi tegema' <i>silmad</i> 'vuatavad <i>nõnda ribamisi</i> <i>ribama</i> 'vilama' <i>silmad ribavad</i>	riba+- <i>misi</i> ?variant sõnast <i>libamisi</i> (< <i>libama</i>)
ridevile	lõdvalt kinnitatud	-	-	-	<i>ridevile</i> 'mitte kõvasti kinni olev' <i>see nii ridevile, et kukub muha</i>	? deskriptiivne tüvi: ridev-i+ - <i>le</i>

riigine	kriidine	VMS: kriit (riit riik krõit)	kriidine	kriit ← <u>alamsaksa</u> <i>krite</i>	-	sõnaalguline <i>kr > r</i>
rinkima	õlut jooma	VMS: Mär Ris <i>trinkama</i> "trimpama	-	-	<i>rinkima</i> 'õlut jooma' <i>kui jooma minnatse, siis öölatse: lihame rinkima, rinkisid õlut</i>	laen kas alamsaksa või saksa keelest (vrd <i>trinken</i>), seal sõnaalguline <i>tr > r</i>
rinsakas	"<kaabakas	VMS: <i>printsakas</i> Mus Rei "<habras	-	-	<i>rinsakas</i> 'rintsakas, põlat, halvaks peet (inimene), kaabakas (hlv) <i>mis sest rinsakast`vuatama minna</i>	? deskriptiivne tüvi: (p)rin(t)sa+ <i>-kas</i>
ritsus	rippu	VMS: San <i>ritsakuli</i> "rippu	-	-	-	? deskriptiivne tüvi (vrd <i>ripsu</i>)
ritsviies	>lind	VMS: S Kse Tõs <i>viire(s)</i>	viires ZOOLOGIA 'lühikeste ja laiade tiibade ning veidi harkis sabaga veelind (<i>Chlidonias</i>)'	-	-	piltlik nimetus
roidu, -s	roidunud	VMS: <i>roidus</i> Jäm Khk Emm Kse "roidumus	roiduma 'väsima, rammestuma; uniseks või vaevatuks muutuma'	roiduma Häälikuliselt ajendatud tüvi.	<i>roid</i> 'roidunud' <i>ihu nenda roid`roidus silmad, ihu lööb`roidu</i>	deskriptiivne tüvi
romama	sobrama	VMS: <i>rõma</i> Mus Põi (<i>rõma rõõma</i>) "hulk	? rohmama 'järsult, hoolimatult või ülepeakaela midagi tegema'	? rohmama > rohmakas Häälikuliselt ajendatud LMS tüvi.	<i>romama</i> 'segamini supsama, sogama' <i>siis romatse segamini, romab segamini</i>	? deskriptiivne tüvi
roodakile	röötsakile	VMS: <i>roodsakalla</i> Se "röötsakil	roots KÕNEK 'vana vilets kulunud	roots < rood ← <u>alggerm.</u> * <i>rōdā-</i> ,	<i>roodakile</i> : <i>jähi`sonna roodakile</i>	? tuletis tüvest <i>rood(a)-rooda+ -kile</i>

			tööriist, ka lahja loom või inimene'	* <i>rōdōn</i> <u>rootsi</u> <i>rod</i> 'aiateivas'		
rookana	"<lind	-	roo kana 'rooruik'	roog 'pilliroog, roostik' ← <u>alggermaani</u> * <i>brōkō</i> <u>saksa</u> <i>Bruch</i> 'lodu, madal vesine maa' ← <u>balti</u> * <i>drōgas</i> <u>preisi</u> <i>drogis</i> 'pilliroog' kana ← <u>alggermaani</u> * <i>χanan</i> <u>vanaislandi</u> <i>hani</i> 'kukk' <u>gooti</u> <i>hana</i> 'kukk'	<i>roog</i> 'pilliroog'	piltlik liitsõna
roopavad	Pl 3 p muudavad rooplikuks	VMS: eR eP <i>roobas</i>	rooplik 'rööplik' <i>Sattusime endisest veelgi rooplikumale tee.</i>	roobas <u>soome</u> MRD <i>ruopas</i> 'vankriratta jälg teepinnas' <u>vepsa</u> <i>roppaz</i> 'auk, süvend teepinnas' Häälikuliselt ajendatud LMS tüvi.	<i>rooplik</i> 'roopaline'	roobas > roopama
roosakas	roosk	VMS: eR eP eL <i>roosk</i>	roosk 'piits, kantsik, nuut'	roosk ← <u>vene</u> <i>rōzga</i> 'vits, roosk; (hrl mitm) vitsahoobid, peks, ihunuhtlus' Häälikulistel põhjustel on laenamist vene keelest ka kaheldavaks peetud. Erandlik häälikuline kuju võib olla tekkinud	<i>roosakas</i> 'roosk, suur tugev malakas' <i>andas roosaka</i> <i>ümber reide puari</i> <i>kordi</i>	NB! Ilmselt näitelausest algvorm valesi tuletatud, vorm <i>roosaka</i> on kaasütlev 'roosaga'

				segunemisel mõne teise tüvega, nt <u>rood</u> ¹ .		
rous	"<kala	VMS: <i>rousk</i> Kuu Hlj "krõmpsluu	-	-	-	? deskriptiivne tüvi
ruaglik	raaglik	VMS: <i>raagline</i> Khk "raaglik	raaglik 'raage omav, raage täis'	raag '(lehtedeta, kuiv) peen oks, vitsake; õie v vilja vars' ← <u>algermaani</u> * <i>raχō</i> <u>vanaislandi</u> <i>rá</i> 'ritv, latt; (purje)raa'	` <i>ruaglik</i> 'raaglik, raagas' <i>ronis</i> `ruaglikku `uaba, `ruaglik puu	tüves <i>aa</i> > <i>ua</i>
ruane	roane	VMS: <i>ruogane</i> Kuu "roane	roog 'söök, toit'	roog: roa MRD 'supp, leem' ← <u>alggermaani</u> * <i>rōkā</i> <u>keskülemsaksa</u> <i>ruoche</i> 'hoolitsus' <u>alamsaksa</u> <i>roke, ruke</i> 'hoolitsus	<i>ruane</i> 'supine, roane' `ruaste uuldega, <i>kauss</i> `ruaseks <i>jäänd</i>	nõrgaastmelises tüves oa > ua: rua + <i>-ne</i>
ruudiline	&pruut	VMS: eR eP eL pruut	pruut 'peatselt abielluv naine; mõrsja'	pruut ○ <i>ruut</i> ← <u>alamsaksa</u> <i>brūt</i> 'pruut; (ka) seaduslik naine'	<i>ruudiline</i> 'pruutlik, pruut-inimese' <i>akkab ruudiliseks</i> `suama 'hakkab pruudiks saama', <i>ruudiline inimene</i> 'pruut'	sõnaalguline <i>pr</i> > <i>r</i> pruudi+ <i>-line</i>
rähvitsema	rehitsema	VMS: eP eL <i>rehitsema</i> (<i>rehetsema</i> <i>rähitsema</i>)	rehitsema 'rehaga riisuma'	reha ● <u>liivi</u> <i>rejā</i> 'reha' Liivi vaste võib olla eesti keelest laenatud. On oletatud, et tüve vasted võivad olla ka <u>soome</u> MRD	<i>rähvitsema</i> 'rehaga siia-sinna tõmbama (reheteo juures' <i>rihaga rähvitseb</i>	? sekundaarse <i>ä</i> ja <i>v</i> -ga tunderõhuline variant sõnast <i>rehitsema</i>

				<i>rehallaan</i> 'laiali, hajali, segamini', <i>rehakka</i> 'harali olev' ja <i>Aunuse karjala rehalleh</i> 'laiali, lahti (nt ukse kohta); lohakil, segamini, korrast ära', algne tähendus oleks sel juhul olnud 'harali, laiali olev'.		
rängaline	prügine	VMS: S <i>rängane</i> (<i>ränkane</i>) "padrikune prahine	? ränk ka 'palju vaeva, oskusi nõudev, suure vaevaga saavutatav või sooritatav'	? ränk ? <i>liivi ränka</i> 'viljelemata, metsik; asustamata maanurk, kolgas' LMS tüvi.	<i>rängaline</i> 'prügine, kraamimata' <i>rängaline rehetuba, tuba jäänd rängaliseks</i>	Kas tuletis sõnast <i>ränk</i> : <i>ränga+</i> <i>-line</i> või deskriptiivne tüvi
räsalik	räsas-olev	VMS: eR eP <i>räsas</i> "<viltu	räsa 'ristpulk; viltuolek (nt rattal või kodaral)'	räsa 'ristpulk varre otsas, kark, näsa; viltuolek' - <i>räsama</i> ● ? <i>soome</i> VAN <i>räsä</i> 'halvasti koheldud ese; ebaühtlus' Häälikuliselt ajendatud tüvi. Lähedane tüvi on nt sõnades <i>rässakas</i> ja <i>rasima</i> .	<i>räsalik</i> 'üksteisest läbi põimunud, sassi okstega' <i>ronis üles räsalikku tamme, oli suur räsalik puu</i>	räsa+ <i>-lik</i>
rästikas	rästik	VMS: eR Ep eL <i>rästik</i> (<i>räästik</i>)	rästik 'mürkmadu (<i>Vipera</i>)'	rästik > rästi Tõenäoliselt tüve <i>rist</i> variant, mis on moodustatud häälikuliselt	-	rästik+ <i>-kas</i>

				ajendatud tüvede vahelduste eeskujul. /./ Tuletis <i>rästik</i> on moodustatud mao mustrit silmas pidades, eeskujuks võib olla olnud saksa <i>Kreuzotter</i> 'rästik', vrd <i>Kreuz</i> 'rist'.		
räts	>kratsija	VMS: Hi kräts, <i>krats</i> "sügelised Khk Pha Põi Muh Ote <i>rätsima</i> (<i>rätsmä</i>) "<kraapima <i>kratsima</i>	räts 'kraps, raks, naks; ZOOL hakisuurune kakku meenutav (sulgkõrvadega) lind (<i>Asio</i>)'	räts Tõenäoliselt <i>kratsima</i> tüve variant häälikuliselt ajendatud tüvede vahelduste eeskujul. Murretes esineb tüvi tegusõnas <i>rätsima</i> 'kratsima, kraapima'.	<i>räts</i> (lapse kohta öeldakse) <i>kaks</i> `rät <i>si</i> , <i>sa kut rät<i>s</i> akkad moo</i> `ü <i>mber</i>	deskriptiivne sõna ? <i>kratsi-</i> > <i>kräts</i> > <i>räts</i>
räätsatama	>partsatama	VMS: Põi Krk <i>rääts</i> "rääbakas	-	-	<i>räätsatama</i> 'hääli kirjeldav verb katkimineku, kukkumise jm kohta' <i>räätsatas</i> `kat <i>ki</i>	deskriptiivne verb
rödin	loba	Vrd rödisema	-	-	<i>rödin</i> 'lobin (ebaotstarbekohane jutt, loba jne), inimene, kes sarnast juttu räägib' <i>elua<i>ja</i> va rödin olnd</i>	? deskriptiivne tüvi Vt rödisema

rõdisema	lobisema	VMS: <i>rõdisema</i> VII "lobisema	-	-	<i>rõdisema</i> 'lobisema, lobajuttu ajama' <i>rõdiseb teiste vahele</i>	? deskriptiivne verb Vrd siiski rootsi <i>ryta : röt</i> 'karjuma, kärkima jms'
rõkstik	kraksti	VMS: Khk Muh <i>rõksid</i> pl (sg <i>rõks</i>) "päkklitangid	-	-	<i>rõks ! ~ røkstik !</i> 'kirjeldav hääl murdumise kohta' <i>røkstik (~ G)</i> <i>puruks läks røk katki</i>	deskriptiivne tüvi: <i>rõks+ -tik</i>
rõksuma	>vanduma sajatama	VMS: S L K M <i>rõksuma</i> (rõksma)	rõök 'rõökimine, rõögatus'	rõksuma 'järsult, katkuliselt pragisema' ◇ <i>krõks, krõksuma,</i> <i>prõksuma</i> liivi <i>krõkšõ 'naksuda,</i> <i>krõksuda'</i> Häälkuliselt ajendatud tüvi. Lähedane tüvi on nt sõnades <i>raksama,</i> <i>räks ja røkka.</i>	<i>rõöksuma</i> 'vanduma, sajatama' (vrd rõksuma) <i>vandus ja rööksus</i> <i>varba järge</i>	deskriptiivne verb, Wiedemanni kogus esisilbi pika vokaaliga: <i>rööks-u-</i>
rõtstik	raksti	Vrd <i>rõksid, røkstik</i>	-	-	-	deskriptiivne tüvi: <i>rõts+ -tik</i>
rõök	kandam	-	-	-	-	? deskriptiivne tüvi; vrd ka rootsi <i>rygg</i> 'selg, seljatäis'
röösatama	>veise hääliitsusest	VMS: S VII <i>rööskima (röösim)</i> "rõökima mõirgama	rööskima MURD 'rõökima'	-	-	deskriptiivne verb <i>röösa+ -ta</i>
röösatatus	"&röösatama	Vrd <i>röösatama</i>	-	-	<i>röösatatus</i> 'järsk rööskimine' <i>üks röösatatus käis,</i>	tuletis deskriptiiv- verbist: <i>röösa+ -tus</i>

					'kuultsid sa veise röösatust	
röötsmagu	paksmagu	VMS: Muh <i>rõõtsa</i> , -s " <röötsakil(e) Jäm Khk VII Põi <i>röötsis</i> " <röötsakil	röötsis MURD 'röötsakil'	röötsakil 'kühmus, upakil; loha- kalt kõhuli, külili v rinnuli millegi peal v najal; poolviltu, lääbakil, räsakil' Häälikuliselt ajendatud tüvi.	<i>rööts-magu</i> 'ripakili maoga inimene, loom' (paksmagu) <i>se on ilmatu</i> <i>röötsmagu</i>	piltlik liitsõna <i>rööts</i> on deskriptiivne tüvi
sasele	sassi	VMS: S L <i>sased</i> (<i>sassed</i> <i>sasked</i>) pl (sg <i>sask</i>) "põhk	sasi 'pahn, põhk: millegi sassis pundar või pahmakas'	sasi ◇ <i>sassis</i> <u>vadja</u> <i>sasi</i> '(õle)sasi, põhk', <i>sasia</i> 'sasida, sassi ajada' Häälikuliselt ajendatud tüvi.	<i>sasele minema</i> 'sassi minema' <i>poiss on mültand</i> <i>sii kallal, et puhas</i> <i>lõng sases ning</i> <i>katkutud,</i> <i>lõng läks sasele</i>	allatiivne tuletis: sase + <i>-le</i>
sekiline	&sekk	VMS: eP M San Rõu <i>sekk</i>	sekk VAN (väike) kott [-i]. <i>Täis, tühi</i> <i>sekk. Põgenejatel on</i> <i>kotid ja sekid kaasas.</i> <i>Seki põhja oli jäänud</i> <i>veel natuke jahu.</i> <i>Ema pani sekiga</i> <i>toidupoolist kaasa.</i>	sekk VAN '(väike) kott' ○ <i>säkk</i> ← <u>rootsi</u> <i>säck</i> 'kott'	<i>sekiline</i> 'kotikeseline' <i>selle sekilisega</i> <i>suab akkama,</i> <i>mitme sekiline kott</i>	<i>line</i> -liiteline adjektiiv <i>sekk</i> -tüvest: seki+ <i>-line</i>
sepavaja	sepapaja	VMS: S L <i>vaja</i> (<i>vaa</i>) " <eesruum kuur	vaja MURD 'eesruum, esik (hoonel)' Vrd sepapaja 'sepikoda'	paja 'sepikoda, töökoda' ? ← <u>alggermaani</u> * <i>faka</i> - <u>saksa</u> <i>Fach</i> 'riiul, lahter, laegas, vahe, jaotus'	<i>vaja</i> 'koda', nagu <i>saunavaja</i> 'saunakoda', <i>sepavaja</i> 'sepikoda'	liitsõna, mis moodustatud ilmselt sõna <i>sepapaja</i> eeskujul: sepa+vaja

settima	jooksma	VMS: eR eP VII <i>sättima (settima)</i>	sättima 'korraldama, kohendama jm.'	sättima ◇ <i>settima, säte</i> ← <u>alamsaksa</u> <i>setten</i>	<i>settima</i> 'jooksma' <i>las setib koera ees,</i> <i>laps akab settima</i>	täenduslik eriareng
sigalik	sisalik	VMS: eR eP eL VII sisalik	sisalik 'jäsemetega roomaja'	sisalik Uurali tüvi.	-	võib olla ühekordne väär moodustis
sihiltsepool	seespool	VMS: Sa VII <i>sihelmine (seheline)</i> "seesmine"	-	sisemine <i>sees</i> on seesütleva vorm, tõenäoliselt * <i>sisessä</i> > <i>sihes(sä)</i> > <i>sehes</i> > <i>sees</i> LMS või LMS-mordva tüvi.	<i>sihiltse (poolt)</i> 'seest-, sees-poolt' <i>sihiltse pool`seina</i> <i>on ikka param kut</i> <i>tuule kää,</i> <i>akkas sihiltse poolt</i> <i>mādanema</i>	liitsõna esiosises püsinud vanem <i>h</i> -ga tüvekuju, <i>sihiltse-</i> on lühenenud genitiivi vorm
silkima	solkima	VMS: eR eP M T solkima	solkima 'ära rikkuma, kõlbmatuks muutma'	sol Häälkuliselt ajendatud LMS tüvi.	<i>silkima</i> 'paralleelsõna <i>solkima</i> 'le': <i>mis sa silgid-solgid</i>	paarissõna struktuurinõuetest lähtuv erivorm
sillud	PI "<jalgrada	VMS: sild (seld süld) "<maantee põrand"	sillutama 'sillutisega katma; teed siluma, tasandama, korda tegema'	sild ◇ <i>sillutama</i> ← <u>balti</u> <u>leedu</u> <i>tiltas</i> 'sild' Tegusõna <i>sillutama</i> on tõlkelaen alamsaksa keelest, vrd <u>alamsaksa</u> <i>bruggen</i> 'kividega (teed) sillutama, (varasemal ajal ka) plankudega katma'.	-	? sild > sillu-
sitapomm	sitasitikas	VMS: pomm <kaalupomm	pomm ka 'ümar või piklik (raske) ese'	sitt ◇ <i>sitikas</i> Uurali tüvi. pomm ← <u>saksa</u> <i>Bombe</i>	-	piltlik liitsõna

soil	soider	VMS: Jäm Khk Pha VII <i>soider (soidur)</i> "külmumata koht jääs	soider MURD 'kinni- külmumata koht merejääs, lahvandus'	soider Tüve vasted võivad olla <u>soome</u> <i>sohjo</i> 'lörts, lobjakas; jääsodi, jääsupp', <u>isuri</u> <i>sohma</i> 'lörts, lobjakas; jääsodi, jääsupp'. Teisalt on oletatud, et sõnas võib olla sama tüvi mis <u>soo</u> .	-	? lühivorm
solksatus	sulpsatus	VMS: IisR VII <i>solksatama</i>	solksatama 'korraks solksuma; solksatust tekitama' <i>Vesi solksatas.</i>	solksama Häälikuliselt ajendatud tüvi.	<i>solksatus</i> 'sulpsatus (vette mingi asja langemisel)' <i>vahel mõni</i> <i>solksatus käis,</i> <i>vesi solksatas</i>	Tuletis verbist <i>solksatama:</i> solksat+ <i>-us</i>
soodikile	palju	VMS: Sa VII <i>soodakili</i> "rohkesti Põi <i>soodakile</i> "rohkesti	soodu VAN 'viisi, moodi, laadi'	? soovima ◇ <i>-soodu, sootu</i> ? ← <u>indoeur.</u> * <i>suH-é</i> <u>soome</u> <i>suoda</i> 'lubada, lasta; pakkuda, anda; soovida, tahta'	<i>soodikile</i> 'ühe hooga, suures kaares, palju ühe korraga' <i>soodikile tuleb</i> <i>vihma,</i> <i>`vilja jookseb</i> <i>soodikile muha</i>	? <i>sood-i+ -kile</i>
suutumalt	sootuks	VMS: Jäm VII Juu MMg Hls Krk <i>suutu</i> "sootu	sootumaks 'sootuks'	Vt sootu	<i>suutu</i> 'hoopis, jäljetult' <i>suutumalt tühjaks</i> <i>jähi</i>	<i>suutu-ma+ -lt</i>
säänikad	Pl säänikaelad	VMS: Hlj Han MMg Äks Lai KJn Ran Puh Nõo Rõu <i>sänikael (seni- -kaal)</i>	säni kael 'kangekaelne, põikpäine, isemeelne,	<i>säni-</i> liitsõnas <i>sänikael</i> ○ <u>lõunaeeesti</u> <i>tsäni</i> On oletatud, et	-	deskriptiivne sõna

			sõnakuulmatu inimene (või loom)'	häälikuliselt ajendatud tüvi.		
sõhne	sihuke	VMS: Khk Emm Käi Rei Phl <i>sehune</i> (<i>seune si(h)une sõhune sähune</i>) "sihuke"	sihane 'sihuke'	sihuke Kuluvorm sõna <i>seesugune</i> tuletisest <i>see</i> ja <i>sugu</i> . Rõhutus asendis on toimunud muutus <i>s > h</i> .	-	lühivorm: <i>sõhune > sõhne</i>
söötsima	"<sigu kutsuma	VMS: VII Tõs <i>sööts</i> "sigade kutsumishüüd"	-	-	<i>sööts! sööts!</i> 'sigade kutsumishüüd'	deskriptiivne interjektsioon
taaneste	täna	VMS: S L <i>taane</i>	taane MURD 'täna äsja, täna varemalt' <i>Astun jälle väravast välja niisama hardasti kui taane säält sisse. J. Aavik (tlk)</i>	-	<i>taane</i> 'täna varemalt, mõne aja eest'	tuletis: taane+ - <i>ste</i>
tagupool	tagumik	VMS: eP taguots	taguots 'tagumik'	-	-	piltlik liitsõna
taras	kobaras	VMS: eR eP <i>tara</i>	tara 'maa-ala piirav tõke, aed; aiaga piiratud ala karja jaoks'	tara ← <i>balti leedu daržas</i> '(köögi-vilja)aed'	<i>tara</i> 'ring'	tara+ - <i>s</i> piltlik kasutus
tasanlik	tasane	VMS: eR eP eL <i>tasane</i>	tasane 'sile; vaikne'	tasa ◇ <i>tase, tasu vepsa tazo</i> 'tasane, sile' ? <i>neenetsi tas</i> ^o 'kogu, terve; paariline, paaris' LMS või uurali tüvi.	<i>tasanlik</i> 'tasane' <i>see heinamaa teitel üsna tasanlik mua</i>	tuletis: tasan(e)+ - <i>lik</i>
tehn	<kaelaehe	VMS: ? eR eP eL <i>teng</i> (<i>ting</i>)	? <i>teng</i> VAN KÕNEK 'raha, rahakopikas'	? <i>teng</i> 'raha' ← <i>vene dén'gá</i> 'raha, vaskmünt'	<i>tehn</i> 'mingid uhkusasjad, mis kaelas kantakse'	võib olla ebareeglipärane variant sõnast

				On peetud ka vara- semaks, vanavene laenuks, ← <u>vanavene denġa</u> 'rahaühik'.	<i>ühekorra olid tüdrukud`uhked, suured tehnik `kaelas</i>	<i>teng` (metall)raha (kanti ka kaelakees)'</i>
teljene	"tõlkjane	VMS: S L VII telg "tõlkjas	telg 'rahvakeeles mõnede kollaste õitega umbrohtude, nt põldsinepi, tõlkja kohta'	tõlkjas ? <u>vadja</u> hrv <i>teltši</i> sõna- ühendis <i>ukoo</i> <i>teltši</i> 'tõlkjas'. Kaheldav on oletus, et on tüve <i>tilk</i> variant.	<i>teliene` umbrohtu (telgi) täis' pole nii teiest põldu näind, tuhlid on teliesed</i>	tuletis <i>telg</i> -sõnast: <i>telje+ -ne</i>
tervesti	&terve	VMS: eR eP eL <i>tervelt</i>	tervelt 'viga saamata, terve nahaga, tervena'	terve ? ← <u>algindeiraani</u> <u>avesta drvā</u> 'terve'	-	tuletis: terve+ <i>-sti</i>
tiheline	sagedane	VMS: eR eP M T <i>tihe (tehe tihi)</i>	tihe mh 'tihti toimuv või esinev, sage(dane)'	tihe ◇ <i>tihke, tihu</i> LMS tüvi.	<i>tiheline` sagedane' nee on tihelised asjad, tiheline sõna</i>	tuletis: tihe+ <i>-line</i>
tihine	sagedane	VMS: vrd Hää <i>tihidus</i>	Vt tihe	Vt tihe	<i>tihine` sagedane, tihti korduv' tihine joomine ning rassimine puhas</i>	tuletis: tihi+ <i>-ne</i>
tihke-tähke	tihedalt	VMS: eR eP eL <i>tihke</i>	tihke 'tihedasti koosseisev'	Vt tihe	<i>tihke` tihe, liigtihedalt koos'</i>	paarissõna, kus <i>tähke</i> moodustatud tihke järgi: <i>tihke-tähke</i>
tilltöök	"<lind	VMS: Khn Tor Hää Trv Krk <i>tilder</i>	tilder ZOOLOGIA 'veekogude ääres ja soodes pesitsev sihvakas pikajalgne lind'	tilder <u>soome</u> MRD <i>tilleri</i> 'jõgi tilder', <i>tilli</i> 'jõgitilder'; muusträhn'. Hääliliselt ajendatud LMS tüvi, matkib linnu	-	piltlik linnu häälitsust jälgendav nimetus Vikipeedia: <i>tilltöök</i> 'punajalg-tilder'

				häälightsust. Lähedane tüvi on nt <u>tüll</u> .		
tiutsima	siutsuma	VMS: Jaa Muh <i>tiuts</i> "tibu	tiutsuma 'tiuksuma'	tiuksuma Häälikuliselt ajendatud tüvi.	<i>tiutsima</i> 'säutsuma (noorte varblaste, üldse varblaste häälightsuse kohta) ' <i>tiutsivad oomikust pääle kut varblased su`umber</i>	deskriptiivne verb
tojakile	-	VMS: Ans VII Jaa Põi <i>tojakili (toakili toiakili)</i>	tojakil MURD 'millelegi, millegi vastu lohakil, poolviltu toetudes' tojakile 'tojakil asendisse'	? tuiama Häälikuliselt ajendatud tüvi.	<i>tojakile</i> 'külititi, nõrgus' <i>kukkus`istme pealt tojakile muha, purjus peaga tee ääres tojakile</i>	deskriptiivne tüvi: toja+ <i>-kile</i>
topakil	lohakil	VMS: S K <i>topane</i> "higine tatine	topal MURD 'topasena'	-	-	? deskriptiivne tüvi: topa+ <i>-kil</i>
tuigerdamisi	tuigerdades	VMS: eR S L M T <i>tuigerdama</i>	tuigerdama '(tugevasti) tuikuma, vaarudes vaevaliselt kõndima'	tuikuma Häälikuliselt ajendatud LMs tüvi.	<i>tuigerdamisi</i> 'tuigerdades' <i>lihab nenda tuigerdamisi - külal ka jälle auru all on ...purjus on</i>	tuigerda+ <i>-misi</i>
tuigerdis	"&tuigerdama	VMS: <i>tuigerdama</i>	Vt tuigerdama	Vt tuikuma	<i>tuigerdis</i> 'tuikuja, tuigerdades käija' <i>tiab kes`sõike tuigerdis võib olla?</i>	tuigerd+ <i>-is</i>
tuigus	aeglane inimene	VMS: VNg Khk Kod Kan Har Rõu Vas <i>tuigutama</i> "<tuikuma	tuigutama 'tuikuma panema'	Vt tuikuma	<i>tuigus</i> 'tuikuja, tuikuv; aeglane' <i>üks va tuigus inimene`sündimises soadik olnd,</i>	deskriptiivne tüvi: tuig+ <i>-us</i>

					<i>mis` sōikste tuigustega suab tööd tehia</i>	
tuima	peksma	VMS: ? eR eP eL <i>togima</i>	? togima 'müksima; taguma, (kergelt) peksma'	togima Häälikuliselt ajendatud LMS tüvi.	<i>tuima` lööma, peksma` tuis üsna` ühte aava /.../` ühte `kohta kui` pihta</i>	deskriptiivne verb
tummikas	tuumakas	VMS: S L <i>tumm</i> "tuum"	tuumakas 'suure, täie tuumaga'	tuum <i>soome tuma` (raku)tuu m`;</i> VAN 'pähkli tuum, puuvilja süda' <i>mari tom` pähklituum; seeme; (puuvilja) kivi` LMS-volga tüvi.</i>	<i>tummikas `tuumakas` ia tummikas vili, tummikad` pähked</i>	tummi+ <i>-kas</i>
tuterdis	<tuulispask	VMS: VNg Emm Rei Phl <i>tuterdama (tuderdama)</i> "kortsutama"	-	-	<i>tuterdis` teatud tuulispask (mis mitte viljas ei mässa)` käis tuterdiseks</i>	tuletis deskriptiivsest verbist: tuterd+ <i>-is</i>
tutikas	<liblikas	VMS: eR eP eL <i>tutt</i>	tutt ka '(püstine) salk, kahl, tort (karvu, rohtu vms)'	tutt ? ← <i>alamsaksa tot</i> 'pulst, karvatuust' On ka arvatud, et on rootsi laen, ← <i>rootsi tott` (juukse-, lõnga)tutt'</i>	<i>tutikas` tubrik, ööliblik (väike hall, harilikult toas lendlev õhtul)` tutikad akkavad likkuma, mis siis muut kui magama.</i>	piltlik tuletis: tuti+ <i>-kas</i>
tuulekask	tuulepasa	VMS: eP M <i>kask</i>	-	tuul LMS-permi tüvi. kask ? ← <i>indoeur. *h₂azg^(h)-</i> ? uurali tüvi	-	piltlik liitsõna

tuuletleva	tuulutama	VMS: Muh <i>tuulitlema</i> "tuulutama	tuuletama HRV 'tuult saama, tuule toimet parkuma'	Vt tuul	<i>tuuletleva</i> 'tuulutama' <i>lase poiss vähä</i> <i>tuuletleda tuba,</i> <i>tuba tahab</i> <i>tuuletlemist,</i> <i>rehi tuuletleb</i> <i>paergu</i>	frekventatiivne tuletis: tuulet+ -le-
tuusis	<närviline	VMS: eR eP M <i>tuuseldama</i>	tuuseldama 'sakutama, sasides raputama'	tuuseldama ○ <i>tuusteldama,</i> <i>tuuseldama</i> ← <i>vene tūžit 'sja</i> 'end pingutama, punnima'. On ka arvatud, et sõna on alamsaksa laen, ← <i>alamsaksa tōsen</i> 'sa- kutama, sasima'.	-	deskriptiivne tüvi: tuusi+ -s
tānkus	pankas	VMS: Jām Muh Kse Var <i>tānkis</i> "<pankas tānkjas	tānkas 'tūkkis, pankas, tānkjas'	tānk 'kōva, tihke tomp v tūkk' Häälikuliselt ajendatud tüvi.	<i>tānkus</i> <i>vili on tānkus</i>	tugevaastmeline inessiivi vorm: tānku+ -s
tōkardine	tōkatine	VMS: S <i>tōkard (tōkart</i> <i>tōkurd)</i> "tōkat	tōkat 'lehtpuude koore uttetōrv, tumepruun kuni must iseloomuliku lõhnaga õlijas vedelik'	tōkat ○ <i>tōkket, tōkut, tōkand,</i> <i>tōkard, tōkurd</i> ← <i>vene dēgot</i> 'tōrv, tōkat'	<i>tōkardine</i> 'tōkatiga koos, määrit' <i>tōkardiste</i> <i>suabastega tampis</i> <i>asemel</i>	tōkardi+ -ne
tōōdu	<kala	-	-	-	-	? deskriptiivne tüvi
tūhelmed	pl looma kere tūhe	VMS: Khk Kaa Krj Pōi <i>tūhelmīne</i> "looma kere, tūhe	tūhe, -me 'tūhi ruum mingis aines, materjalis või millegi vahel, õõnsus, õõs; orv'	tūhi ← <i>balti</i> <i>leedu tuščias</i> 'mitte millegagi täidetud; asjatu, viljatu'	<i>tūhelmed</i> 'koht looma paremas küljes mao ja perse liigeste vahel'	tuletis <i>tūhi</i> -sõnast: tūh+ -elme-

					<i>looma tühelmed, tühelme koht</i>	
tungama	"<tüütama	VMS: Jäm Khk Kaa VII <i>tüingam</i> "kangekaelne olend; Mus Kaa Pöi <i>tüingima</i> "pressima tungima	tüing KÖNEK (väljendites altvedamise või altminemise kohta)	? tungima Häälkuliselt ajendatud LMS tüvi.	-	? esisilbis <i>u > ü</i>
türje	<väevõimuga	VMS: Jäm Khk Pha <i>sürje (sürja)</i> "vägisi Kaa <i>surje</i> "vägisi	sürje MURD 'vägisi; otse'	-	-	? rootsi laensõna: ro <i>styre</i> 'võim, valitsus'
türtsuma	türtsuma	VMS: S <i>türskima (türssima türtsima)</i> "<aevastama türtsuma	türtsuma 'aevastama'	türtsuma Häälkuliselt ajendatud tüvi. Lähedane tüvi on nt sõnades <i>lurts, surtsuma, vurtsama</i> . Teisalt on peetud <i>türsuma</i> variandiks.	-	Esisilbis <i>u > ü</i>
uhmune	ähmane	VMS: Pha Jaa Pöi <i>uhmane</i> "<ähmane sogane	-	-	uhmune 'mitteläbipaistev, sogane' ' <i>akned uhmused, oli nii uhmune, et äs näind kümmand `sammu</i>	deskriptiivne tüvi: uhm+ <i>-ne</i>
uhtlema	kiitlema	VMS: Jäm Pöi Muh Kse <i>uhklema</i>	uhklema 'uhkeldama'	uhke LMS tüvi, võib olla sama mis sõnades <i>uhkama</i> ja <i>uhal</i> .	' <i>uhtlema</i> 'kiitlema, keksima' ' <i>uhtleb oma varaga teiste ees, `uhtlega `piale, mis see `taale paramat toob</i>	tüves <i>k > t</i>

uinakas	unine inimene	VMS: eP eL <i>uinak</i>	uinak '(lühem) magamine, (kerge) uni'	uinuma LMS tüvi.	<i>uinakas</i> 'palju magav, alati unine' <i>uinakas kut koer palava pävaga, pole nii uinakad inimest veel näind</i>	tuletis: uinak+ <i>-kas</i>
uinus	uinak	VMS: eR eP eL <i>uinuma</i>	uinuma 'magama jääma'	Vt uinuma	' <i>uinus</i> 'uinak' <i>esimise 'uinuse järgi aeti üles, puari uinust sai tehja, 'uinuse pialt 'suadi käde</i>	tuletis: uinu+ <i>-us</i>
ummusk	kõhukinnisus	VMS: Jäm Kaa Krj Pha Põi Mar <i>ummuskis, -e</i> "ummuksis(se)	ummus VAN 'umbus; umbne koht'	umbes 'kinni, täis, liikumist takistav; mitte päris täpselt' ← <u>alggermaani</u> *umbi	<i>ummusk</i> 'umbne olek' <i>ummuski töbi, köht on ummuskis, jähi ummuski</i>	tuletis: ummu+ <i>-sk</i>
vaabane	&vaap	VMS: eP eP eL <i>vaap</i> (<i>vaab voav</i>)	vaap 'glasuur' *Päike loojub kiiresti, .. kallates veele ja taevale sirelilillat vaapa. V. Beekman.	vaap 'glasuur' ○ <i>vaav, vaab</i> ◇ <i>võõp</i> ← <u>vene</u> <i>vap, vápa</i> 'värv'. On ka arvatud, et vanem, vanavene laen, ← <u>vanavene</u> <i>vapũ</i> 'värv'.	<i>vaabane</i> 'vaabaga koos, vt <i>vaap</i> ' <i>näpud kua vaabaga koos,</i> <i>kus nende vaabaste riietega võib 'minna</i> <i>vaap</i> 'mingi segu, mis kusagile peale määratakse, hrl värv; <i>mink</i> ' <i>vaabase ninaga käib linnas 'ümber</i>	vaaba+ <i>-ne</i>
vahetis	vahetus	VMS: eR eP eL <i>vahetama</i>	vahetus 'vahetamine; vahemik, teatud	vahetama	<i>vahetis</i> 'vahetus'	vahet+ <i>-is</i>

			ajavahemiku järel vahetuv inimrühm'	liivi <i>vai'dõ</i> 'vahetada' soome <i>vaihtaa</i> . LMS-permi tüvi.	<i>mis ta selle obuse vahetisega kasu sai; vahetisekaup</i>	
vajustama	vajutama	VMS: eR eP eL <i>vajutama (va(j)otama voutama)</i>	<i>vajutama</i> 'tahtlikult millegi peale suruma'	vajuma <i>ersa vajams</i> 'uppuma; sisse vajuma'. Soome-ugri tüvi.	<i>vajustama</i> 'vajutama' <i>vajustasid muha, vajustab ratta mua</i> ' <i>sisse</i>	vaju+ - <i>sta</i>
valgatama	välgatama	VMS: valk S L "välk	välgatama 'korraks välkuma, sähvima'	valge ◇ <i>valendama, valk</i> ? <i>ungari villám</i> 'välk', <i>világ</i> 'valgus' LMS-mari või soome-ugri tüvi.	<i>valgatama</i> 'välgatama' <i>sõnnil silmad valgatavad piias, valgatas juba korra väljas</i> 'lõi välku'	valk > valga+ - <i>ta</i>
varesetahk	<kivi	VMS: Rei varesetahnel "<kivi Saa Hls Krk <i>varesekivi</i> Lüg <i>vareskivi</i>	vares kivi 'kihilise struktuuriga kivim, gneiss'	vares uurali tüvi kivi soome-ugri tüvi	-	piltlik liitsõna: <i>varese+tahk</i>
varjukile	varju	VMS: Kul Tõs <i>varjukil</i> "varjus	-	vari: varju ← <i>algskand. *warjōn</i> <i>rootsi värja</i> 'kaitsma; mõõk; kaitse'	<i>varjule</i> (hrl) 'viidi <i>varjule</i> , <i>lihab</i> 'küini <i>varjule</i>	tuletis: varju+ - <i>kile</i>
varksilt	vargsi	VMS: eP VII <i>vargsi</i>	vargsi 'ettevaatlikult ja tasa, märkamatuks jääda püüdes'		' <i>varksilt</i> (~ <i>vartsilt</i>) 'salamahti, teadmatult' ' <i>varksilt sai mõned kao</i> 'äärest ä 'viia, <i>lihab väga</i> 'varksilt ' <i>mööda tuba</i>	tuletis: varksi+ - <i>lt</i>
vatstik	<onom	VMS: vrd VII <i>rõtstik</i> "raksti, Khk <i>matstik</i> "matsti	-	-	-	Onomatopoeetiline sõna, kus saarte

						murdele iseloomulik liide <i>-stik</i> : <i>vat+</i> <i>-stik</i>
vedrima	<painduma	VMS: Khk Kaa <i>vedruma</i> "vedruäkkega äestama	vedrutama '(nagu) vedru(de) abil nõtkuma, õõtsuma'	vedru ← <u>alamsaksa</u> <i>vedder(e)</i> 'sulg; vedru'	<i>veder, vedra</i> 'vedru'	nähtavasti tuletis <i>vedru</i> -ga seotud vedr-tüvest
veeris-	veerev	VMS: Hää eL <i>veerima</i> (<i>veerümä</i>) "veerema loojuma	veeris puu puu ümarmaterjali veeretamiseks	veerema > veer LMS-volga tüvi.	-	tuletis veer-tüvest: veer+ <i>-is-</i>
viilköht	<kala	<i>viilköht</i> 'kilu; räim'	-	viil – LMS tüvi. köht – LMS tüvi.	-	piltlik kalanimetuse tüvi: viil+köht (terava kõhualuse järgi)
viisi-päraliselt	korralikult	VMS: Trm Plt <i>viisipäraselt</i> "korralikult	viisi päraselt < viisipärane 'kombekohane; tavapärase'	viis ← <u>alamsaksa</u> <i>wise</i> 'viis, mood, laad' pära – soome-ugri tüvi	-	omapärase tuletuse tüvi: viisipära+ <i>-liselt</i>
vingeldis	&vingeldama	VMS: Khk VII <i>vingeldama</i> "<vingerdama	vingerdama 'lookeid, keerde tegema; selliselt (edasi) liikuma'	vingerdama Häälikuliselt ajendatud LMS tüvi.	<i>vingeldis</i> 'vrd <i>vingerdis</i> ' <i>usś vingerdas</i> 'pöösa	häälikuline eriareng: tüves <i>r > l</i> : vingel+ <i>-dis</i>
vingeline	loogeline	-	-	Vt vingerdama	-	vinge+ <i>-line</i>
vingutis	"<vahend sea suu sulgemiseks	VMS: Nõo <i>vingutus</i> (pulk) "<vahend sea suu sulgemiseks	vingutama ka PILTL 'vingu või kirtsu tõmbama'	vinguma Häälikuliselt ajendatud LMS tüvi.	<i>vingutis</i> 'sea nina kinnikeeramise riistapuu' <i>sai vingutise</i> 'kinni	vingu+ <i>-tis</i>
vändeldama	vänderdama	-	vänderdama 'kohmakalt, ebakindlalt liikuma; siia-sinna kõikumine, vingerdama'	vänderdama > väntama > väänama LMS tüvi. Teisalt on tüve peetud germaani laenuks, ← <u>alggerm.</u> * <i>wenda-</i> , mille vaste on nt	<i>vändeldama</i> Vt vänderdama (paralleelkuju) <i>vänderdama</i> 'lohakalt, ebakindlalt (põiklevalt) siia-	häälikuline eriareng: tüves <i>r > l</i> : vänder- > vändel-

				<p>saksa <i>winden</i> 'mässima ; kerima; käest ära väänama v kiskuma'.</p>	<p>sinna käima või üldse käima' <i>vänderdab`õhtaks koju, laps akkas iuba püsut vänderdama möda tuba, vänderdava terve pühapäse päeva kere`uksi `kaudu</i> 2. 'jutu kohta, mis hüplevalt ja segaselt, vasturääkivalt siia- sinna haarab' <i>vänderdab muidu – toht selle jutust aru suab.</i> 3. 'mingi asja kohta, mis omal kohal kindlalt paigalseismise asemel siia-sinna liigub' <i>varn akkand vänderdama, pulk vänderdab – tuleb`kinni`lüia. kui lased`aukus vänderdama akata, siis lobib augu ää</i> 4. 'siia-sinna liigutama'</p>	
--	--	--	--	---	---	--

					<i>koer vänderdab ännaga</i>	
vängeldama	vänderdama	-	Vrd vänderdama	-	<p>1.'lohakalt, liikmeid pilduvalt ja aeglaselt siia-sinna käima, askeldama' <i>vängeldab möda küla `terve nädal läbi, akkas iuba kahe`uastaselt möda parandad vängeldama. kes seda sial kao `juures laseb vängelda</i></p> <p>2.'Tarvitatakse jutu kohta, kui see on asjatu ja eesmärgitult siia-sinna haarav ja segane, või segavalt vasturääkiv omale' <i>akkas kohtus vängeldama ning mõisteti kinni, vängeldab oma jutuga.</i></p> <p>3. 'siia-sinna liikuma omal kohal, mitte paigal seisma (nt pulk</p>	deskriptiivne verb (vrd vänder-)

					<p>kusagil augus, nael seinas jne) <i>naga akkas ees vängeldama ning `tuiskas õlut `käise täis, pulk vängeldab `aukus kui ta lobe on. 4. koera änd vängeldab, vängeldäs ännaga kut ma koju tuli.</i></p>	
vängerdis	&vängerdama	-	Vrd vänderdama	-	<p>’lohaka, ebaühtlase käiguga isik’ <i>pailu se vängerdis `käia jõuab. Vt vänderdis</i></p>	tuletis deskriptiivsest <i>vängerdama</i> -verbist: vängerd+ -is
õnnetult	-	VMS: eR eP eL <i>õnnetu</i>	õnnetult ’1. õnnetuna, õnnetu olles; 2. halvasti, ebasobivalt; õnnetul viisil’	õnn On arvatud, et tüve <i>õõs</i> tähendus- likult eristunud variant. On ka oletatud, et ←eelgerm. * <i>wŋ(H)</i> -, mille vasted on nt <i>vanälemsaksa wunna</i> , <i>wunnia</i> 'rõõm, nau- ding; õnn, õndsus' ja <i>vanainglise wynn</i> 'rõõm , nauding; õnn, õndsus'.	<i>õnnetu kessel majad ää põlevad, see jääb õnnetuks `jälle</i>	tuletis: õnnetu+ -lt
örned	Pl pisarad	VMS: Jäm Khk Kaa <i>örnivesi</i> "pisarad hernesvesi	hernes vesi ’higipisarad, higartilgad’	hernes ← <u>balti</u> <i>leedu žirnis</i> 'hernes'	-	<i>e > ö: erne- > örne-</i>

		Koe Ksi Plt KJn <i>erni</i> "<hernesveena				
örnelt	&örned	VMS: eR eP <i>vesihernes</i> iness (illat - <i>erne(sse)</i> , allat <i>ernel</i>) "<higipiiskadega kaetud	Vrd hernes vesi	Vrd hernes	-	<i>e > ö</i> , tuletis: <i>örne+ -lt</i>
ülisti	ülestikku	VMS: Kaa <i>ülitsi</i> "ülestikku	ülestikku 'üksteise peal või peale, üksteise otsas või otsa, pealistikku'	üle ◇ <i>üldine, üldse, üli</i> Uurali tüvi.	<i>ülisti</i> 'üksteise peal (riiete kohta) seljas, ülikuti' <i>'kindad ülisti kää,</i> <i>ülisti kuued üll</i>	tuletis: <i>üli+ -sti</i>
ümbrust- kauda	ümberkaudu	VMS: Muh <i>ümbruskaudu</i> "ümberkaudu S L <i>kauda</i> 'kaudu'	ümbrus 'ümbritsev ala, ümbruskond' kaudu 'mingist paigast, asustatud punktist läbi'	ümber ? ← <u>alggerm.</u> * <i>umbi-</i> <i>saksa um</i> 'ümber; ajal, paiku; umbes' kaudu LMS-saami tüvi.	-	liitsõna: ümbrust+kauda
ütsa	Istk siga	VMS: S <i>huts (uts(i) utsa</i> <i>utse)</i> "siga õits	õits <interj>'hüüe sea peletamiseks. <i>Õits, lauta!</i>	-	<i>ütsa</i> (~ <i>utsa</i>) 'siga' (lastek.) <i>ütsad` tõnguvad</i>	algsest hüüdsõna esisilbis <i>u > ü: utsa ></i> <i>ütsa</i>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Reelia Kolk,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Valjala eripärane sõnavara“, mille juhendaja on professor Karl Pajusalu, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Reelia Kolk

30.05.2019